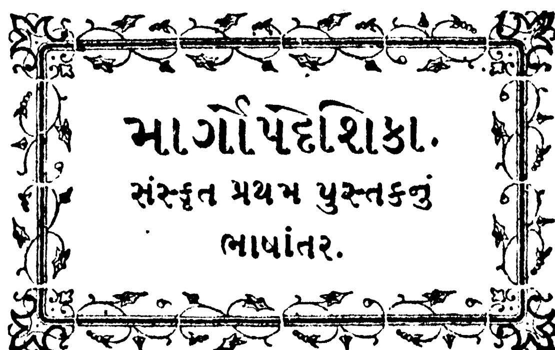

માર્ગોપદેશિકા.
સંસ્કૃત પ્રથમ પુસ્તકનું
ભાષાંતર.

THE DEPARTMENT OF PUBLIC INSTRUCTION BOMBAY.

THE MARGOPADESIKA,

OR

FIRST BOOK OF SANSKRIT.

BY

RÁMAKRISHNA G. BHÁNDÁRKAR

TRANSLATED INTO GUJARATI

BY

NANDASHANKAR TULJÁSHANKAR

SECOND EDITION—3000 Copies.

BOMBAY.

GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPÔT.

1875.

Price Six annas.

BOMBAY.

PRINTED AT GANPAT KRISHNAJI'S PRESS, BY THE
PROPRIETOR ATMARAM KANOBA.

મુંબઈ ઈલાકાનું સરકારી કેળવણીખાતું

સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકા.

અથવા

સંસ્કૃત પ્રથમ પુસ્તક.

રામકૃષ્ણ ગોપાળ ભાંડારકર,

એમ્. એ. એ રચેલું

તેનું

આ ગૂજરાતી ભાષાંતર

નંદશંકર તુળજાશંકર

એમ્. એ. એ કર્યું.

આવૃત્તિ બીજી—૩૦૦૦ પ્રત.

મુંબઈ.

ગવર્નમેંત સેંત્રલ બુક ડીપો.

સન ૧૮૭૫.

કિંમત છ આના.

મુંબઈ.

ગણપત કૃષ્ણાજીના છાપખાનાના માલિક આત્મારામ
કાન્હોબાએ છાપી.

અનુક્રમણિકા.

संस्कृत

માર્ગોપદેશિકા.

—o—

મૂળાક્ષર.

સ્વર.

अ અ, आ આ, इ ઇ, ई ઈ, उ ઉ, ऊ ઊ, ऋ ઋ, ॠ ૠ, ऌ ઌ, ए એ, ऐ ઐ, ओ ઓ, औ ઔ,

ं અનુસ્વાર   ः વિસર્ગ

વ્યંજન.

કંઠ્ય	क् ક્,	ख् ખ્,	ग् ગ્,	घ् ઘ્,	ङ् ઙ્
તાળવ્ય	च् ચ્,	छ् છ્,	ज् જ્,	झ् ઝ્,	ञ्
મૂર્દ્ધન્ય	ट् ટ્,	ठ् ઠ્,	ड् ડ્,	ढ् ઢ્,	ण् ણ્,
દંત્ય	त् ત્,	थ् થ્,	द् દ્,	ध् ધ્,	न् ન્,
ઓષ્ઠ્ય	प् પ્,	फ् ફ્,	ब् બ્,	भ् ભ્,	म् મ્,

અર્દ્ધસ્વર:
- તાળવ્ય य् ય્,
- મૂર્દ્ધન્ય र् ર્,
- દંત્ય ल् લ્,
- દંત્યોષ્ઠ્ય व् વ્.

ઉષ્મ { તાળવ્ય श् શ્,
મૂર્દ્ધન્ય ष् ષ્,
દંત્ય स् સ્,

મહાપ્રાણ ह् હ્.

પહેલા પાંચ વર્ગો માંહેલા પ્રત્યેકના છેલ્લા ત્રણ અક્ષરો તથા અર્દ્ધસ્વરો અને મહાપ્રાણને **ઘોષવ્યંજન** કહેછે. બાકીના અક્ષરોને **અઘોષવ્યંજન** કહેછે.

સ્વરોને વ્યંજનો સાથે જોડ્યા હોયછે ત્યારે તેઓનાં રૂપ નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

જ્યારે વ્યંજનની નીચેની લીંટી કહાડી નાખેલી હોય ત્યારે તેમાં अ મળેલો છે એમ જાણવું; અને आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ, ऌ, ए, ऐ, ओ, औ, મળેલા હોય તો આવી નિશાની અનુક્રમે કરવામાં આવેછે. ा, ि, ी, ु, ू, ृ, ॄ, ॢ, े, ै, ो, ौ. નીચેનાં ઉદાહરણોમાં આ સ્વર क् ની સાથે મળેલાછે:— क ક, का કા, कि કિ, की કી, कु કુ, कू કૂ, के કે, कै કૈ, को કો, कौ કૌ.

મુખ્ય જોડાક્ષરો નીચે લખ્યાછે.

क्क	ક્-ક	ग्य	ગ્-ય	ट्य	ટ્-ય	त्स	ત્-સ
क्त	ક્-ત	घ्य	ઘ્-ય	ङ्ग	ઙ્-ગ	त्र्य	ત્-ર્-ય
क्त्य	ક્-ત્-ય	घ्र	ઘ્-ર	ड्य	ડ્-ય	त्स्य	ત્-સ્-ય
क्न	ક્-ન	घ्व	ઘ્-વ	ड्व	ડ્-વ	त्फ	ત્-ફ
क्म	ક્-મ	घ्न	ઘ્-ન	ड्म	ડ્-મ	त्थ	ત્-થ
क्र	ક્-ર	ङ्क्त	ઙ્-ક્-ત	ढ्य	ઢ્-ય	त्स्न	ત્-સ્-ન

क्य	ક્-ય	ङ्क	ઙ્-ક	ण्ण	ણ્-ણ	त्त्र	ત્-ત્-ર
क्ल	ક્-લ	च्य	ચ્-ય	ण्म	ણ્-મ	थ्य	થ્-ય
क्व	ક્-વ	च्च	ચ્-ચ	ण्य	ણ્-ય	द्ग	દ્-ગ
क्ष	ક્-ષ	च्छ	ચ્-છ	र्ण्य	ર્-ણ્-ય	द्व	દ્-વ
क्ष्य	ક્-ષ્-ય	च्छ्व	ચ્-છ્-વ	ण्व	ણ્-વ	द्य	દ્-ય
क्ष्व	ક્-ષ્-વ	च्म	ચ્-મ	त्त	ત્-ત	द्द	દ્-દ
क्ष्म	ક્-ષ્-મ	च्छ्र	ચ્-છ્-ર	त्य	ત્-ય	द्द्य	દ્-દ્-ય
क्ष्ण	ક્-ષ્-ણ	ज्ज	જ્-જ	त्व	ત્-વ	द्ध	દ્-ધ
ख्य	ખ્-ય	ज्र	જ્-ર	त्म	ત્-મ	द्ध्र	દ્-ધ્-ર
ग्ध	ગ્-ધ	ज्व	જ્-વ	त्र	ત્-ર	द्व्य	દ્-વ્-ય
ग्न	ગ્-ન	ट्ट	ટ્-ટ	त्र्य	ત્-ર્-ય	द्र	દ્-ર
ग्र	ગ્-ર	ट्य	ટ્-ય	त्न	ત્-ન	द्म	દ્-મ
ग्र्य	ગ્-ર્-ય	ठ्य	ઠ્-ય	त्प	ત્-પ	द्भ	દ્-ભ
ग्ल	ગ્-લ	ब्ज	બ્-જ	ह्ल	હ્-લ	द्व्र	દ્-વ્-ર
घ्न	ઘ્-ન	ब्द	બ્-દ	व्य	વ્-ય	ष्प्र	ષ્-પ્-ર
घ्म	ઘ્-મ	ब्र	બ્-ર	व्र	વ્-ર	ष्य	ષ્-ય
ध्न	ધ્-ન	ब्य	બ્-ય	श्र	શ્-ર	ष्व	ષ્-વ
ध्र	ધ્-ર	भ्य	ભ્-ય	श्न	શ્-ન	स्क	સ્-ક
ध्य	ધ્-ય	भ्र	ભ્-ર	श्ल	શ્-લ	स्ख	સ્-ખ
ध्व	ધ્-વ	भ्ण	ભ્-ણ	श्व	શ્-વ	स्त	સ્-ત
र्ध्व	ર્-ધ્-વ	भ्व	ભ્-વ	श्म	શ્-મ	स्म	સ્-મ
न्न	ન્-ન	भ्न	ભ્-ન	श्च	શ્-ચ	स्थ	સ્-થ
न्य	ન્-ય	म्र	મ્-ર	ष्क	ષ્-ક	स्र	સ્-ર
न्व	ન્-વ	म्य	મ્-ય	ष्क्र	ષ્-ક્-ર	स्न	સ્-ન

न्म	ન્-મ	म्ल	મ્-લ	ष्ट	ષ્-ટ	स्पृ	સ્-પ-ઋ
प्त	પ્-ત	म्व	મ્-વ	ष्ट्र	ષ્-ટ્-ર	स्फ	સ્-ફ
प्त्य	પ્-ત્-ય	म्म	મ્-મ	ष्ट्व	ષ્-ટ્-વ	स्य	સ્-ય
प्स	પ્-સ	य्व	ય્-વ	ष्ट्य	ષ્-ટ્-ય	ण्ह	ણ્-હ
प्न	પ્-ન	ल्क	લ્-ક	ष्ठ	ષ્-ઠ	ह्म	હ્-મ
प्य	પ્-ય	ल्ग	લ્-ગ	ष्ठ्य	ષ્-ઠ્-ય	न्ह	ન્-હ
प्म	પ્-મ	ल्य	લ્-ય	ष्प	ષ્-પ	ह्य	હ્-ય
प्ल	પ્-લ	ल्प	લ્-પ	ष्ण	ષ્ ણ	ह्र	હ્-ર
प्र	પ્-ર	ल्म	લ્-મ	ष्म	ષ્-મ	ह्व	હ્-વ
प्य	પ્-ય	ल्व	લ્-વ			ह्ल	હ્·લ
ब्ध	બ્ ધ						

પાઠ ૧ લો.

ક્રિયાપદ.

પરસ્મૈપદ* વર્તમાનકાળ.

એકવચન.

પ્રત્યય, ૧ લો પુ૦ मि, ૨ જો પુ૦ सि, ૩ જો પુ૦ ति.

પહેલા ગણના ધાતુ.

वद् બોલવું.	बुध् (बोध्†) જાણવું અથવા સમજવું.	नी (नय्) દોરવું. અથવા લઇજવું.
गम् (गच्छ्) જવું.	पत् પડવું.	सृ (सर्) ખસવું. અથવા જવું.
वस् વસવું.	रक्ष् રક્ષણ કરવું.	भू (भव्) થવું અથવા હોવું.

બીજા ગણના ધાતુઓ;— अस् હોવું, अद् ખાવું.

---

* સંસ્કૃતમાં ક્રિયાપદના રૂપાખ્યાપનના પ્રત્યયો બે પ્રકારના છે, એક પરસ્મૈપદના ને બીજા આત્મનેપદના. કેટલાએક ધાતુઓને માત્ર પરસ્મૈપદનાજ પ્રત્યયો લાગેછે, અને કેટલાકને એકલા આત્મનેપદના લાગેછે; વળી કેટલાક ધાતુને બંનેના પ્રત્યયો લાગેછે.

† પહેલા ગણના ધાતુઓની પાછળ अ મુકતાં તે ધાતુઓના અંત્ય તથા ઉપાંત્ય ન્હસ્વ સ્વરોનો ગુણ થાયછે. इ અથવા ई નો ગુણ ए, उ અથવા ऊ નો ओ, ऋ અથવા ॠ નો अर् અને ऌ નો अल् થાયછે.

પહેલા ગણના ધાતુઓ તથા તેઓના પ્રત્યયોની વચ્ચે अ આવેછે. બીજા ગણના ધાતુઓ તથા તેઓના પ્રત્યયોની વચ્ચે अ આવતો નથી.

પ્રથમ પુરૂષના म् તથા व् થી આરંભ થતા પ્રત્યયો પહેલાંનો अ દીર્ઘ થાયછે.

वदामि	सरसि	गच्छति	बोधामि
रक्षसि	नयामि	अद्मि	भवति
पतति	वससि	नयति	अत्ति *

अग्नि.

પહેલો ગણ.

जीव् જીવવું त्यज् તજવું, છોડીદેવું दह् બાળવું
नम् નમવું पच् રાંધવું चर् જવું, ચાલવું

ઉ० नी नो ने થાયછે, તેની જોડે अ મેળવાયછે, પછી તેને ति પ્રત્યય લાગેછે. સંસ્કૃતમાં બે સ્વરો પાસે આવેછે ત્યારે તેનો સંધિ થાયછે. આ ઠેકાણે એટલો નિયમ યાદ રાખવો કે પાછલા ए, ओ, ऐ, औ, અનુક્રમે अय्, अव्, आय्, आव्, થાયછે; પછી તેની સાથે આગલો સ્વર જોડવામાં આવેછે. ने + अ = नय् + अ = नय. એમાં ति ઉમેરીએ એટલે नयति થાયછે. તેજપ્રમાણે भू + अ = भो+अ= भव् + अ = भव; તેમાં ति ઉમેર્યાથી भवति થાયછે.

* જો કોઈ ઘોષવ્યંજનની પછી અઘોષ વ્યંજન આવે તો ઘોષવ્યંજન ઉડી જઈને તેને ઠેકાણે તેનો સજા-

(તું) બોલેછે	(તે) જાણેછે	(તે) તજેછે
(તે) બોલેછે	(તું) લઈજાયછે	(તું) નમેછે
(તું) જાયછે	(તે) ખમેછે	(હું) રાંધુંછું
(હું) જાઉંછું	(હું) થાઉંછું	(તું) બાગેછે
(તે) રહેછે	(તું) ખાયછે	(હું) રક્ષણ કરૂંછું
(હું) રહુંછું	(હું) છું	(તે) ચાલેછે
(તું) પડેછે	(તું) છે	(હું) જીવુંછું

પાઠ ૨ જો.

બહુવચનના પ્રત્યયો

૧ લો પુ૦ મસ્, ૨ જો પુ૦ થ, ૩ જો પુ૦ ન્તિ અથવા અન્તિ

ચોથો ગણ.		છઠ્ઠો ગણ.	
पुष्	પોષણ કરવું	इष्	(इच्छ्) ઈચ્છવું
नश्	નાશ થવો	स्पृश्	અડકવું
नृत्	નાચવું	सृज्	છોડીદેવું, સરજવું
मुह्	અક્કલખોવી, મૂર્છા થવી	मुच्	(मुञ्च) મૂકવું, છૂટકો કરવો
लुभ्	લોભ કરવો	प्रच्छ्	(पृच्छ्) પૂછવું
		विश्	પેસવું

તિય પહેલો (એટલે અલ્પ પ્રાણ) અઘોષ વ્યંજન આવે-છે. ઉ૦ ककुभ् + प्रान्त = ककुप्प्रान्त અને दृशद् + पत-ति = दृशत्पतति.

પ્રત્યય લગાડતાં પહેલાં ધાતુઓની સાથે ચોથા ગણમાં य અને છઠ્ઠા ગણમાં अ* મુકવામાં આવેછે.

બહુવચન તથા દ્વિવચનના પ્રત્યયો લગાડતાં अस् ધાતુનો अ જતો રહેછે.

†वदामः	अदन्ति	नृत्यथ
गच्छन्ति	दहामः	मुह्यामः
बोधथ	सन्ति	लुभ्यन्ति
नयामः	जीवथ	स्पृशामः
भवथ	नमन्ति	सृजथ
वसन्ति	पुष्यामः	इच्छन्ति
स्थ	नश्यन्ति	पृच्छथ

मुञ्चामः विशन्ति

---

૧ લો ગણ	ચોથો ગણ	છઠ્ઠો ગણ
जि (जय्) જીતવું	अस् ફેંકવું	तुद् દુઃખ દેવું
हृ (हर्) લઈલેવું	कुप् ખિજવું	क्षिप् ફેંકવું, નાખવું
दृश (पश्य्) જોવું	तुष् ધરાવું, રાજીથવું	सिच् (सिञ्च्) છાંટવું
पा (पिब्) પીવું	शुष् સૂકાવું	दिश् દેખાડવું
यज् પૂજવું	लुठ् આળોટવું	
वह् લઈજવું, વાવું, વહેવું		
स्मृ (स्मर्) યાદરાખવું, સંભારવું		
धाव् દોડવું		

---

* આ ગણમાં પહેલા ગણની પેઠે સ્વરોનો ગુણ થતો નથી.

† આ શબ્દના છેડાના स् નો વિસર્ગ થાયછે.

(તમે) બોલોછો
(અમે) જઈએ છીએ
(તેઓ) જાણેછે
(તમે) લઈજાઓછો
(તેઓ) થાયછે
(અમે) રહીએ છીએ
(તમે) ખાઓછે
(અમે) છીએ
(તેઓ) બાળેછે
(અમે) જીવીએ છીએ
(તેઓ) દુઃખ દેછે

(તમે) જીવોછો
(તેઓ) પોષણકરેછે
(અમે) નાશ પામીએછીએ
(તેઓ) નાચેછે
(તમે) અક્કલ ખુઓછો
(અમે) લોભ કરીએછીએ
(તેઓ) અડકેછે
(અમે) જીતીએ છીએ
(તમે) લઈજાઓછો
(તેઓ) જણેછે
(અમે) ફેંકીએછીએ

(અમે) પીએ છીએ
(તમે) પૂજોછો
(તેઓ) લઈજાયછે.
(અમે) સંભારીએછીએ
(તમે) ફેંકોછો
(તેઓ) ભેટેછે
(અમે) ધરાઈએ છીએ
(તેઓ) સૂકાયછે
(તમે) આળોટોછો
(તમે) છાંટોછો

પાઠ ૩ જો.

દ્વિવચનના પ્રત્યયો.

૧ લો પુરુષ વસ્, ૨ જો પુ૦ થસ્, ૩ જો પુ૦ તસ્.

દશમા ગણના ધાતુઓ.

ચુર્* (ચોર્) ચોરવું. ગણ્ ગણવું. સ્પૃહ્ ઈચ્છા રાખવી.

* અય લગાડતાં છેલ્લા સ્વરો તથા ઉપાંત્ય અ ની વૃદ્ધિ

पीड् પીડા કરવી	प्रथ् પ્રસિદ્ધ કરવું	घुष् (घोष्) બૂમ પાડવી, જાહેર કરવું
कथ् કહેવું	रच् રચવું	चिन्त् વિચાર કરવો

प्री (प्रीण्) ખુશ કરવું

દશમા ગણના ધાતુઓને પ્રત્યય લગાડતાં તેઓને अय લાગેછે.

चोरयावः	घोषयथः	नमथः
पीडयथः	स्पृहयावः	स्तः
कथयतः	चिन्तयतः	स्मरावः
गणयावः	प्रीणयथः	जयथः
प्रथयावः	गच्छतः	नश्यतः
रचयतः	नयावः	नृत्यावः
अद्वः	विशतः	इच्छथः

થાયછે. (કેટલાક ધાતુઓ જેવાકે कथ, गण ઈત્યાદિમાં એપ્રમાણે થતું નથી; अ ની વૃદ્ધિ आ, इ અથવા ई ની ऐ, उ અથવા ऊ ની औ, ऋ અથવા ॠ ની आर्, અને ऌ અથવા ॡ ની आल् થાયછે. ઉપાંત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાયછે. ઉ૦ चि નો चै થાયછે, તેની સાથે अय આવેછે ત્યારે તેનો चावय થાયછે, તેને ति લગાડ્યાથી चाययति થાયછે. तड् + अय = ताड् + अय = ताडय તેમાં ति ઉમેર્યાથી ताडयति થાયછે. घुष् + अय = घोष् + अय = घोषय, તેમાં ति ઉમેર્યાથી घोषयति થાયછે.

પહેલો ગણ

निन्द् નિંદા કરવી
चल् જવું
अट् ભમવું, ભ-
ટકવું
जल्प् બબડવું
शंस् વખાણવું, ક-
હેવું

ચોથો ગણ

कुप् ગુસ્સે થવું
क्षुभ् ગડબડાટ થ-
વો, ગૂંચવાવું
श्लिष् ભેટવું

છઠ્ઠો ગણ

कृष् ખેડવું
उञ्छ् વીણવું
स्फुर् ધડકવું

દશમો ગણ.

पूज् પૂજવું, वर्ण् સ્તુતિકરવી અથવા વર્ણવવું,सान्त्व શાંતકરવું.

(તમેએ) ચોરોછો
(તેઓ") પીડાક-
રેછે.
(અમે") કહીએ-
છીએ.
(તમે") ગણોછો
(તમે") પ્રસિદ્ધ
કરોછો
તેઓ") ખુશ ક-
રેછે
(અમે") નિંદા ક-
રીએછીએ
(તમે,,) ગુસ્સે થા-
ઓછો

(તેઓએ)નુએછે
(અમે") રચાએ
છીએ
(તમે") ઈચ્છોછો
(અમે") વીણીએ
છીએ.
(તેઓ") સ્તુતિ
કરેછે
(અમે") ભેટીએ
છીએ
(તમે)" બબડોછો
[illegible]ાંત ક-
રેછે
(અમે") સ્તુતિ ક-

(તેઓએ)બૂમ પા-
ડેછે,જાહેરકરેછે
(અમે") વિચાર
કરીએછીએ
(અમે") સમજી-
એ છીએ
(તેઓ") ખાયછે
(અમે") ધરાઈ-
એછીએ
(તમે") લોભ ક-
રોછો
(તેઓ") આળો-
ટેછે
(અમે") અડકી-

(તમો બે) બેઠેછે	રીએછીએ	એછીએ
(અમે") પૂજીએ છીએ	(તમેબે) બોલોછો	(તમેબે) પૂછોછો

(તમે") ભટકોછો	(તઓ") થાય છે
(તઓ") ગૂંચવાયછે	(તમે") રાંધોછો.

પાઠ ૪ થો.

પહેલોગણ	બીજોગણ	ચોથોગણ
स्था (तिष्ठ) ઊભા રહેવું	स्ना નહાવું	मद् (माद्) ગાંડા થવું, ભૂલવું
ह्वे બોલાવવું	या જવું	शम् (शाम्) શાંતથવું
रुह् ઊગવું, વધવું		श्रम् (श्राम्) થાકીજવું
क्षि (क्षय्) ઘસાયાકરવું		
द्रु (द्रव्) ઝરપવું, ભીનાવું		

દશમો ગણ

તડ્ (ताड्) મારવું — तुल् (तोल्) તોળવું

क्षल् (क्षाल्) ધોવું — भूष् શણગારવું.

वदसि	नश्यसि	स्मरथ	ताडयसि
वसथ	नृत्यति	वहतः	रोहन्ति
बोधामः	विशामः	सिञ्चसि	पूजयन्ति
रक्षति	पृच्छथः	लुठयन्ति	स्नावः
पतामि	मुह्यति	तुष्यामि	तिष्ठामि
नयन्ति	इच्छामि	अस्यथः	स्पृहयथ

अत्थः	मुञ्चथ	कथयामि	क्षालयति
सन्ति	स्पृशति	शंसथ	क्षयतः
अद्मि	हरतः	पीडयन्ति	गणयति
जीवामः	जयसि	यजामः	कुपामः
त्यजथ	पिबन्ति	श्राम्यामि	द्रवन्ति
पचन्ति	पश्यावः	घोषयथ	चिन्तयति
पुष्यामि	ह्वयति	यान्ति	

(તે) પોષેછે
(હું) નાચુંછું
(તમે) લોભકરોછો
(તે) પેસેછે
(તું) ઈચ્છેછે
(હું) પૂજુંછું
(તું) પીડાકરેછે
(તે) ઊગેછે
(અમે) બોલાવી-એછીએ
(તે) અક્કલ ખુ-એછે
(તેઓ) ધરાયછે
(તે) નહાયછે
(હું) જીતુંછું

(તમે) જાઓછો
(તમે) થાકોછો
(હું) ઈચ્છુંછું
(અમે બે) પીજી-એ છીએ
(તમે) જાણોછો
(તેઓ) ધુએછે
(તે) ઘસાઈ જા-યછે
(તું) કહેછે
(તે) તોળેછે
તેઓ) ચોરેછે
(તમે) રચોછો
(તે) બૂમપાડેછે

(તેઓબે) વસેછે
(અમે) લઈલઈ-એ છીએ
(તમે) કહોછો
(તું) અડકેછે
(તેઓ) ઈચ્છેછે
(તમે બે) જા-ઓછો
(તે) ચોરેછે
(અમેબે) છીએ
(તું) ખુશ કરેછે
(હું) પેસુંછું
(તેઓ) મારેછે
(અમે બે) રાંધી-એ છીએ

(હું) સંભારૂંછું. (તમે) પૂજોછો.

ધાતુઓના અસલ અર્થમાં કાંઈ ફેરફાર કરવાને ક્રિ-

પાપદ આગળ (उपसर्ग) મૂકવામાં આવેછે. મુખ્ય ઉપસર્ગો નીચે લખ્યાછે:—

अति	પેલીમેર; अतिक्राम्यति, પેલીમેર જાયછે, ઉલ્લંઘન કરેછે.
अधि	ઉપર; अधिगच्छति, ઉપર થઈને જાયછે, અથવા આગળ જાયછે, એટલે જાણેછે અથવા મેળવેછે.
अनु	પાછળ, સરખું; अनुसरति, अनुगच्छति, પાછળ જાયછે.
अभि	પાસે, તરફ; अभिगच्छति, તરફ જાયછે અથવા પાસે જાયછે.
अव	નીચેથી, ઉપરથી; अवतरति, નીચે જાયછે, ઉતરેછે.
आ	હદકરવી, ઉલટાવવું, સૂધી; आगच्छति, આવેછે, आरोहति ઉપર ઉગેછે, ચડેછે.
उत्	ઉપર; उत्पतति, ઉપર જાયછે, કૂદેછે; उद्गच्छति ઉપર જાયછે, ચડેછે.
उप	પાસે, ઓછું, ઉતરતું; उपगच्छति, પાસે જાયછે.
नि	અંદર, નીચે; निषीदति નીચે બેસેછે.
परा	સામું, ઉલટું; पराजयते, હારેછે.
प्रति	પાછું, ફરીને; प्रतिभाषते, સામુંબોલેછે, જવાબદેછે.
प्र	આગળ, प्रयाति, આગળ જાયછે.
वि	નહિ, જુદું, આઘું; विश्लिष्यति, જુદા પડેછે.
सम्	સાથે,* संगच्छते, એકઠું થાયછે.

* કોઈપણ શબ્દ, પ્રત્યય ઈત્યાદિને છેડે म् હોય અને તેની પછી ચાલુંકરીને કોઈ વ્યંજન આવે તો મર૭ પ્રમાણે म् નો

પાઠ ૫ મો.

પ્રથમાવિભક્તિ.

૧ અકારાંત નામો.

પ્રત્યય.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પુલ્લિંગ.	स्	औ	अस्
નપુંસકલિંગ.	म्	ई	आनि
	नृपः	नृपौ*	नृपाः+
	फलम्	फले‡	फलानि

અનુસ્વાર થાયછે; પણ જ્યારે તેની પછી श्, ष्, स् અને ह् આવે તો અવશ્ય કરીને म् નો અનુસ્વાર થાયછે.

* જો अ અથવા आ ની પાછળ ए અથવા ऐ આવે તો તેઓની સંધિ થઈને એક ऐ થાયછે, અને જો अ અથવા आ ની પાછળ ओ અથવા औ આવે તો તેઓની સંધિ થઈને એક औ થાયછે.

+ છેલ્લા ચાર સ્વરો સિવાય કોઈપણ-હ્રસ્વ અથવા દીર્ઘ સ્વરની પાછળ તેજ-હ્રસ્વ અથવા દીર્ઘ સ્વર આવે તો તેઓની સંધિ થઈને તેજ દીર્ઘ સ્વર થાયછે. જેમ दैत्य + अरि = दैत्यारि; कवि + ईश = कवीश ઇત્યાદિ.

‡ જો अ અથવા आ ની પાછળ-હ્રસ્વ અથવા દીર્ઘ इ, उ, ऋ અથવા ऌ આવે તો તેઓની સંધિ થઈને તેઓને ઠેકાણે તેઓના ગુણના અક્ષરો એટલે ए, ओ, अर्, अल् અનુક્રમે થાયછે.

નામો (પુલ્લિંગ.)

नृप રાજા	पुत्र છોકરો	बुध ડાહ્યોમાણસ
समुद्र સમુદ્ર	अश्व ઘોડો	नर માણસ
ईश्वर ઈશ્વર	मूर्ख મૂર્ખ	जन લોકો, માણસ.
राम માણસનું નામ	पवन પવન	सूद રસોઈઓ
बाल છોકરૂં	मेघ વાદળું	वृक्ष ઝાડ
हस्त હાથ	कूर्म કાચબો	जीव જીવ

શબ્દો (નપુંસકલિંગ).

गृह ઘર	सुख સુખ	फल ફળ	मुख મ્હોડું
जल પાણી	दुःख દુઃખ	मित्र મિત્ર	हृदय અંતઃકરણ
धन દોલત	नेत्र આંખ	कमल કમળ	पर्ण પાંદડું

વાક્યો.

नृपो* जयति	गृहाणि रक्षन्ति	सुखं§ प्रीणयति
अश्वा÷वुत्पततः	नेत्रे पश्यतः	जीवो मुह्यति
जना+वदन्ति	मेघः सिञ्चति	हस्तौ हरतः
बालः स्पृहयति	बुधौ मुञ्चतः	मुखानि द्रवंति

* જ્યારે કોઈ વિસર્ગની પહેલાં अ હોય અને તેની પછી अ અથવા ઘોષ વ્યંજન હોય ત્યારે તે વિસર્ગનો उ થાયછે, અને તેની સાથે પાછલો अ મળેછે તેથી તે ओ થાયછે; (૧૫ મા પાનાની ૩ જી ટીપ જુઓ.)

÷ (૫ મા પાનાની ટીપ ૨ જી જુઓ)

§ (૧૪ મા પાનાની ટીપ જુઓ)

+ જ્યારે વિસર્ગની પહેલાં आ આવેછે અને તેની પછી

दुःखं पीडयति	जलं शुष्यति	धनं नश्यति
रामः पूजयति	कूर्मः सरति	नरा गच्छन्ति
पुत्रौ तुष्यतः	फले पततः	कमले नृत्यतः

*मित्राणि कथयन्ति

રાજાઓ રક્ષણ કરેછે	(બે) સમુદ્ર ગડબડાટ પામેછે
(બે) છોકરાં આળોટેછે	ડાહ્યો માણસ શાંત છે
છોકરો ખુશ કરેછે	મૂરખો બબડેછે
ઘોડાઓ દોડેછે	મિત્ર પૂછેછે
માણસ નહાયછે	પાત્રાં પડેછે
પવન લઈજાયછે	અંતઃકરણ ધરાયછે
ઈશ્વર સર્જેછે	રસોઈઆ રાંધેછે
ઝાડો ઊગેછે	

ઘોષવ્યંજન આવેછે ત્યારે તે વિસર્ગ ઊડી જાયછે. વળી જ્યારે વિસર્ગની પહેલાં अ અથવા आ આવેછે અને તેની પછી કોઈપણ સ્વર આવેછે ત્યારે એપ્રમાણે પાસે આવેલા સ્વરોની સંધિ થતી નથી. જેમ नरास् + इमे ને બદલે नराइमे, એ ઠેકાણે પણ વિસર્ગ ઊડી જાયછે.

* જ્યારે र् અથવા ष् ની પાછળ न् આવેછે ત્યારે તેનો ण् થાયછે. જો न् અને र् અથવા ष् ની વચ્ચે કોઈ સ્વર, અર્દ્ધસ્વર, અથવા કંઠ્ય અથવા ઓષ્ઠ્ય સ્થાની વર્ગનો કોઈપણ અક્ષર આવે તોપણ न् નો ण् થાયછે; પણ જ્યારે કોઈશબ્દને છેડે न् હોય ત્યારે ઊપલો ફેરફાર થતો નથી. ઉ૦ नरान्.

૨. ઇકારાંત નામો.

પ્રત્યય.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પુલ્લિંગ	स्	—	अस्

દ્વિવચનમાં इ સ્વર દીર્ઘ થાયછે, અને બહુવચનનો अस् પ્રત્યય મુકતી વખતે इ નો ગુણ થાયછે.

	हरिः	हरी	(हरे + अस्) = हरयः
નપુંસકલિંગ	—	ई	इ

નપુંસક લિંગનાં ઇકારાંત નામો જેને આરંભે સ્વર હોય તેઓને એવા પ્રત્યય લગાડતાં न् ઉમેરવામાં આવેછે. પ્રથમા તથા દ્વિતીયાના બહુવચનના પ્રત્યય લગાડતાં इ દીર્ઘ થાયછે.

वारि	वारिणी	वारीणि

નામો

પુલ્લિંગ

कपि વાંદરો	व्याधि મંદવાડ અથવા રોગ	यति જતી, સંન્યાસી
ऋषि ઋષિ	पाणि હાથ	असि તલવાર
उदधि સમુદ્ર	गिरि પર્વત	धूर्जटि શિવ
कवि કવિ	पवि વજ્ર	हरि કોઈ માણસનું નામ અથવા ઈશ્વરનું નામ અથવા ઇંદ્રનું નામ
अग्नि દેવતા		
नृपति રાજા		
अरि શત્રુ		

न નહિ (અવ્યય અથવા અપ્રતિપાદિક*). वारि નપુંસક. પાણી.

વાક્યો

उदधिः क्षुभ्यति	नृपति+ यजति	वारि नास्ति
कपयः क्षिपन्ति	वारीणि शुष्यन्ति	गिरिं वहति
ऋषी चिन्तयतः	अग्नि र्दहति	व्याधयो नश्यन्ति
अरिः पीडयति	कवयः शंसन्ति	पविः पतति
पाणी हरतः		

‡ શિવ રક્ષણ કરેછે	જતિઓ ઈચ્છતાનથી
§ ઋષિઓ શાંત છે	તલવાર પડેછે
વાંદરાઓ દોડેછે	(બે) શત્રુઓ જીતેછે
કવિ વર્ણવેછે	હરિ ગુસ્સે થાયછે
રાજા લઈજાયછે	હાથ છોડેછે

---

* જે શબ્દોને વિભક્તિના પ્રત્યય લાગતા નથી એટલે જેઓનાં વિભક્તિનાં રૂપો થતાં નથી તેઓને અપ્રતિપાદિક કહેછે.

\+ स् અથવા વિસર્ગની પહેલાં अ અથવા आ સિવાય કોઈપણ સ્વર આવે અને પાછળ કોઈપણ સ્વર અથવા ઘોષવ્યંજન આવે તો તે स् અથવા વિસર્ગનો र् થાયછે.

‡ र् ની પાછળ જો र् આવે તો તે ઊડીજાયછે, અને તેની પાછળનો સ્વર જો હ્રસ્વ હોય તો તે દીર્ઘ થાયછે.

§ જો કોઈ વિસર્ગની પાછળ श्, ष्, અથવા स् આવે તો તે વિસર્ગ કાયમ રહેછે, અથવા તેને ઠેકાણે અનુક્રમે श्, ष्, અથવા स् થાયછે.

પાઠ ૬ ઠ્ઠો.

દ્વિતીયા વિભક્તિ.

અકારાંત નામો.

પ્રત્યય.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પુંલ્લિંગ	म्	औ	आन्
	बुधम्	बुधौ	बुधान्

એ વિભક્તિનાં નપુંસક લિંગનાં રૂપ પ્રથમાનાં જેવાં થાયછે. સઘળે ઠેકાણે નપુંસક લિંગનાં નામોનાં દ્વિતીયા વિભક્તિનાં રૂપો પ્રથમાનાં રૂપોનાં જેવાંજ હોયછે.

નામો

પુંલ્લિંગ.

सिंह સિંહ	बिडाल બિલાડી	गज હાથી
प्रज्ञ ડાહ્યોમાણસ	व्याघ्र વાઘ	स्वर्ग સ્વર્ગ
देह શરીર	जनक બાપ	पाद પગ
भार ભાર, બોજો	शठ લુચ્ચો	शर તીર
मोक्ष મોક્ષ	ग्राम ગામ	किङ्कर ચાકર
स्तेन ચોર	पुरुष માણસ	सूर्य સૂરજ
वेद વેદ	योध જોધો, લડવૈયો	
ओदन રાંધેલા ચોખા	कोश ખજાનો	

નપુંસકલિંગ.

धान्य અનાજ	नगर શહેર	पाप પાપ
तृण ઘાસ	सुवर्ण સોનું	पुस्तक ચોપડી
वस्त्र લૂગડું	मांस માંસ	अरण्य જંગલ
तत्व તત્વ, સત્ય	विष વીખ, ઝેર	

ધાતુઓઃ— દશમોગણ

मार्ग શોધવું, दण्ड શિક્ષાકરવી, भक्ष् ખાવું.

વાક્યો.

ईश्वरं जनः पूजयति.
नृपः शठान् दण्डयति.
रामो* ऽश्वमारोहति.
व्याघ्रो मांसमत्ति.
हरिर्हस्तौ क्षालयति.
योधः शरान् क्षिपति.
धनं लुभ्यति.
स्तेनो धान्यं चोरयति.
नगरं गच्छामि.
पापं वदसि.
कविर्बुधो शंसति.
पुत्रो जनकं सान्त्वयति.
पुस्तकं मार्गयामि.
सुवर्णं तोलयामः.
ग्रामानटावः
फले भक्षयामि.
कमलानि पश्यति.
भारं वहति किङ्करः.
प्रज्ञान् वर्णयन्ति जनाः.
वस्त्रं त्यजति मूर्खः.

---

* જ્યારે ए અથવા ओ ની પછી अ આવેછે ત્યારે अ, ए અથવા ओ ની સાથે મળી જાયછે, એટલે તે अ નો ઉચ્ચાર થતો નથી અથવા તે લખવામાં પણ આવતો નથી; તેની જગાએ (ऽ) નિશાની મુકવામાં આવેછે.

स्मरसि मित्राणि ?.
बुधो मोक्षमिच्छति.
व्याधयो नरान् पीडयन्ति.
जलं पिबथ.

तृणा* न्यत्त्यश्वः.
यतिर्देहं मुञ्चति.
बिडालान् ताडयति पुरुषः.
गृहं प्रविशामः.

રામ વાઘોને જુએછે.
ઘોડાઓ ખજાનો લઈ જાયછે.
ડાહ્યો માણસ સ્વર્ગ (ને) ચ-ડેછે.
સિંહો હાથીઓને ખાયછે.
ઈશ્વર માણસો (ને) રક્ષણ કરેછે.
(અમે) (બે) ગામો (ને) પેશીએછીએ.
છોકરો (પોતાના) બાપને ખુશ કરેછે.
તેઓ (તેઓના) પગ ધુએછે.
(બે) મૂર્ખો ઝેર પીએછે.
રાજાઓ ચોરોને શિક્ષા કરેછે.

(તે) કણોને ગણેછે.
જતી વન (ને) જાયછે.
યોધો (બે) તીરો કેંકેછે.
(તમે) રાંધેલા ચોખા ખાઓછો.
(તેના) મિત્રો રામને સંભારેછે.
લોકો (પોતાના) રાજાની સ્તુતિ કરેછે.
ડાહ્યા માણસો લોકોને દોરેછે.
(હું) સત્ય (ને) સમજુંછું.
વેદો સૂરજની સ્તુતિ કરેછે.
(તેઓ) ચોપડીઓ ગોઠવેછે.

---

* જ્યારે इ, उ, ऋ, અને ऌ -હ્રસ્વ અથવા દીર્ઘ હોય તેની પાછળ જો કોઈ સ્વર આવે તો તેઓને ઠેકાણે અનુક્રમે य्, व्, र्, ल्, મુકવામાં આવેછે.

૨. ઈકારાંત નામો.

પ્રત્યયો.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પુલ્લિંગ	મ્	—	ન્

દ્વિવચનમાં અને બહુવચનમાં ન્ લગાડતાં છેલ્લી इ દીર્ઘ થાયછે.

हरिम्	हरी	हरीन्

શબ્દો

विधि નસીબ	बलि બળીદાન	किरि ભુંડણી
राशि ઢગલો	रवि સૂરજ	सारथि હાંકનાર, સારથી
अलि મધમાખી	भिक्षुक ભિક્ષુક, ભીખારી	व्रीहि જુદી જુદી જાતના ચોખા, (નો દાણો)
मणि મણી	वायस કાગડો	

नी ની સાથે ઉપસર્ગ आ, ૧ લો ગણ, લાવવું.

વાક્યો.

वायसो बलिं भक्षयति.
नृपतिररीन् जयति.
हरिं पीडयति व्याधिः.
पाणी प्रक्षालयामः.
उदधिं गच्छावः.
ऋषी नमामः.
व्याघ्रः किरीनत्ति.
मेघो वारिसिञ्चति.
कमलमलीन् प्रीणयति.
रामो रविं नमति.
सारथीनाह्वयामः.
ईश्वरो विधिं जयति.
राशिं नयथ ?.
व्रीहीनुञ्छति भिक्षुकः.

गिरी* आरोहन्ति.

કવિઓ ઋષિઓની (ને) સ્તુતિ કરેછે.
રામ કવિઓને નમેછે.
જતિ પર્વત (ને) જાયછે.
(હું) (બે) વાંદરાને મારૂં છું.
હરિ ઢગલાઓને લાવેછે.

યોધો તલવાર ફેંકેછે.
(હું) મણીઓ (ને) ઈચ્છું છું.
(તે) દરિઆઓ (ને) ભટકેછે.
માણસ ચિતા (ને) પેસેછે.
(તે) (બે) સારથીઓને પૂછેછે.

પાઠ ૭ મો.

તૃતીયા વિભક્તિ.

અકારાંત તથા ઇકારાંત નામો.

પ્રત્યયો.

		એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પુંલિંગ	अ—	इन	भ्याम्	ऐस्
	इ—	ना	—	भिस्
		दण्डेन	दण्डाभ्याम्	दण्डैः
		मणिना	मणिभ्याम्	मणिभिः

भ्याम् લગાડતાં છેલ્લો अ દીર્ઘ થાયછે.

* થોડાએક શબ્દોમાં બે સ્વરો પાસે આવતાં છતાં એકઠા થતા નથી. ઉપલા શબ્દને વાસ્તે જે નિયમ લાગુ પડેછે તે એ છે કે જ્યારે કોઈ નામના દ્વિવચનને છેડે ई, ऊ અથવા ए આવે તો આ સ્વરો તેઓની પાછળના સ્વર સાથે મળી જતા નથી.

નપુંસક લિંગ { પહેલી બે વિભક્તિઓ સિવાય બીજી સઘળી વિભક્તિમાં અકારાંત નપુંસકલિંગનાં નામોનાં રૂપો પુલ્લિંગ પ્રમાણે થાયછે.

इ् —	आ	भ्याम्	भिम्
	वारिणा	वारिभ्याम्	वारिभिः

નામો.

પુલ્લિંગ.

दण्ड લાકડી
यत्न યત્ન, મેહેનત
इन्द्र ઇંદ્ર
बाण બાણ, તીર
अलङ्कार ઘરેણું
यजमान યજમાન
ब्राह्मण બ્રાહ્મણ
नद नदी

उपहार ભેટ
रथ રથ
मंत्र મંત્ર, વેદનો શ્લોક
नाविक ખલાસી
श्लोक શ્લોક
खञ्ज લંગડો
कौशिक કુશનું કુળ.

पत्ति પાયદળ
कर હાથ
विधि વિધિ
मैत्रावरुण સોમયજ્ઞમાં એક ઋત્વિજ.
रावण લંકાનો રાજા, રામનો શત્રુ.

નપુંસકલિંગ.

अर्घ्य અર્ઘ્ય, પૂજાનો સામાન
पुण्य પુન.
यन्त्र સાંચો.
शास्त्र શાસ્ત્ર.

खनित्र પાવડો.
पुस्तक પુસ્તક, ચોપડી.
चक्र ચક્કર, પૈડું.
शीर्ष માથું.

* પાના ૧૭ નો નિયમ જુઓ.

नख નખ. | शरीर શરીર.
अन्न અન્ન. | गोत्र ગોત્ર, કુળ.
रत्न રત્ન. | सूक्त વેદનો સૂક્ત

૧ લો ગણ.

ધાતુઓ:
- चल् ચાલવું.
- गम् ની સાથે ઉપસર્ગ अव, જાણવું.
- खन् ખોદવું.
- तुद् સાથે ઉપસર્ગ प्र, મારવું
- सह સાથે (અવ્યય).
- दॄ (दार्) દશમોગણ ફાડવું.

पुरुषः स्तेनं दण्डेन ताडयति.
शरीरमलङ्कारैर्भूषयति.
नाविका नदेन समुद्रं प्रविशन्ति.
योधो बाणैर्गिरिं जयति.
पादेन खञ्जः
पुत्रैः सह ग्रामं गच्छति हरिः
चक्राभ्यां चलति रथः
खनित्रेण खनति.
रामोऽर्घ्येण ऋषिं पूजयति.
कवयः श्लोकैर्नृपं वर्णयन्ति.
बुधाः सुखेन जीवन्ति.

नेत्राभ्यां पश्यति जनः.
वारिणा हस्तौ क्षालयति.
पाणिभ्यां स्पृशति शीर्षम्.
सिंहो नखैर्गजान् दारयति.
अग्निना गृहं दहति.
मैत्रावरुणो मन्त्रैरिन्द्रमाह्वयति.
बुधः शास्त्रै* स्तत्त्वमवगच्छति.
पत्तिभिर्गच्छति योधः
पादाभ्यां धावन्ति बालाः
पुण्येन हरिं पश्यति.
रामः कपिभिर्जयति रावणम्.
गोत्रेण कौशिकोऽस्मि.

---

* स् નો વિસર્ગ થઈ જાયછે, પણ તેની પાછળ જો તાલુ, મૂર્ધ, તથા દંતસ્થાની પહેલા બે અક્ષરો આવે તો તે વિસર્ગનો પાછો स् થાયછે. પણ જો વિસર્ગની પાછળ

રામ (પોતાનું) શરીર મણીઓથી શણગારેછે.
માણસ (પોતાનાં) મુખવડે બોલેછે.
માણસો (પોતાનાં) શરીરો અન્નવડે પોષેછે.
(તેઓ) (પોતાનાં) માથાં વડે બોજાઓ (ને) લ-
ઈ જાયછે.
હરિ ઋષિઓને મહેનતોથી ખુશ કરેછે.
રાજાઓ મિત્રોથી ખુશ થાયછે.
રથો ઘોડાઓવડે ચાલેછે.
બ્રાહ્મણો બે મંત્રોથી દેવને બોલાવેછે.
(તે) વિધિથી ઈશ્વરને પૂજેછે.
(તે) (બે) શ્લોકોથી રામની સ્તુતિ કરેછે.
માણસ (પોતાના) શત્રુને તલવારથી મારેછે.
રામ સારથીની સાથે જાયછે.

પાઠ ૮ મો.

ચતુર્થી તથા પંચમી વિભક્તિઓ.

પ્રત્યય.

			એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
અકારાંત	न / पुं	ચ॰	य	भ्याम्	भ्यस्
નામો		પં॰	आत्	—	—

તાળુસ્થાની પહેલા બે અક્ષરો આવે તો स् નો श् તથા મૂર્દ્ધ-
સ્થાની આવે તો ष् થાયછે. ઉ॰ हरिः + चरति = हरिश्चर-
ति; रामष्टीकते ઈત્યાદિ.

અકારાંત નપુંસકલિંગનાં નામોનાં રૂપોમાં પુલ્લિંગની પેઠે य તથા भ्याम् લગાડતાં પાછલો अ દીર્ઘ થાયછે, અને भ्यस् લગાડતાં તેનો ए થાયછે.

रामाय	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
रामात्	—	—

इ કારાંત પુલ્લિંગ તથા નપુંસકલિંગ નામો	ચ૦	ए	भ्याम्	भ्यस्
	પં૦	अस्	—	—

हरि* + ए = हरये	हरिभ्याम्	हरिभ्यः
हरि + अस् = हरेः†	—	—
वारिणे	वारिभ्याम्	वारिभ्यः
वारिणः	—	—

નામો.

પુલ્લિંગ.

कलि લડાઈ, કજીઆો	वध મારવું	तिल તલ
प्रासाद મહેલ	सैनिक સિપાઈ	शिखर શિખર, ટોચ
सेनापति સેનાપતિ	अतिथि પરોણો	क्रोश કોશ, ૨ માઈલ
निष्क સોનાનીમોહોર	भृत्य ચાકર	माष અડદ
	कृष्ण માણસનું નામ	द्वीप બેટ, ખંડ

* નામોના છેડાની इ અથવા उ નો ચતુર્થી, પંચમી, તથા ષષ્ઠીના એકવચનના પ્રત્યયો લગાડતા પહેલાં ગુણ થાયછે.

† अस् નો अ, हरे ની પાછળ ઊડી જાયછે.

लोक લોક, દુનિઆં
वराह ભૂંડ
सार्थ સંઘ, ટોળું
पर्वत પર્વત
याचक ભીખારી, માગનારો

विनय વિનય, નમ્રતા
क्रोध ગુસ્સો
पाप પાપી, પાપવાળું
मोदक લાડુ
अश्वपति માણસનું નામ.

शिष्य શિષ્ય
आचार्य ગુરૂ, આચાર્ય
मोक्ष મોક્ષ અથવા છૂટકારો

નપુંસકલિંગ.

योजन ૮ માઈલ, યોજન
कल्याण કલ્યાણ
आसन બેઠક, આસન
उद्यान વાડી

पल्वल નાનું તળાવ
स्वकृत्य પોતાનો ધર્મ
आकाश આકાશ
वन વન, જંગલ

भोजन ભોજન
कुसुम ફૂલ
तारक તારો
शत સો.

ધાતુઓ.

૧ લો ગણ

दा (यच्छ्) આપવું
यच्छ् ની સાથે ઉપસર્ગ प्रति, અદલોબદલો કરવો
गम् ની સાથે ઉપસર્ગ अधि, મેળવવું
भज ભજવું

૬ ઠો ગણ

दिश् ની સાથે ઉપસર્ગ उप, શીખવવું, ઉપદેશ આપવો

અવ્યય.

नमः નમવું
स्वस्ति કલ્યાણ
विना વગર, વિના

સ્થા અથવા તિષ્ઠ ની સાથે ઉપસર્ગ उत् ઊઠવું
भू ની સાથે ઉપસર્ગ उत्, ઉત્પન્ન થવું, નીકળવું

વાક્યો

हरिर्ब्राह्मणेभ्यो निष्कान् यच्छति	खर्लोकः सुखमधिगच्छति
मनुष्यो ग्रामाय गच्छति	प्रासादा+ज्जनं पश्यति नृपः
कल्याणाय हरिं भजति	शिष्याय शास्त्रमुपदिशति
फलेभ्यो गच्छामि	कलिभ्यो दुःखान्युद्भवन्ति
मोदकेभ्यो बालः स्पृहयति	शिखरात्पतन्ति गजाः
हरये नृपतिः कुप्यति	द्वीपाद् द्वीपमटति सार्थः
नगरादा* गच्छति	भृत्यं क्रोधाद्रामस्ताडयति
अश्वात् पतति	नगरं वनाद्योजनम्
अतिथिभ्यो ऽन्नं यच्छति	नमो देवेभ्यः
तिलेभ्यः प्रतियच्छति माषान्	स्वस्ति हरये
आसनेभ्य उत्तिष्ठन्त्याचार्याः	पल्वलेभ्यो वराहा उत्तिष्ठन्ति
वधाद्विनारिर्न शाम्यति	विनयः सुखाय भवति

* પહેલાના અઘોષ વ્યંજનની સાથે સ્વર અથવા ઘોષ વ્યંજન આવેછે ત્યારે અઘોષ વ્યંજનને ઠામે તેના વર્ગનો ત્રીજો વ્યંજન થાયછે.

* જ્યારે स् અથવા દંત્ય વર્ગના કોઈપણ વ્યંજનની સાથે श् અથવા તાલુસ્થાની વર્ગનો કોઈપણ વ્યંજન આ-

રામ ભોજનને વાસ્તે ઘેર જાયછે.
કુળો ઝાડો ઉપરથી પડેછે.
હું ભીખારીઓને મોહોર આપુંછું.
ડાહ્યા માણસ મોક્ષને વાસ્તે ઈશ્વરને પૂજેછે.
સેનાપતિ ગામે ગામ (પોતાના) સીપાઈઓને લઈ જાયછે.
બ્રાહ્મણો રાજાઓ પાસેથી દોલત મેળવેછે.
પર્વત સમુદ્રથી બે કોશ છે.
હરિ ફૂલોને વાસ્તે વાડી (એ) જાયછે.
પાપથી દુઃખ નીકળેછે.
દેવતાઓ પાપીઓને સ્વર્ગમાંથી ફેંકી દેછે.
રામ પોતાના ધર્મથી ચૂકેછે.
(તે) (બે) ઢગલામાંથી ચોખા લાવેછે.
આકાશમાંથી તારાઓ પડેછે.
કવિઓને કલ્યાણ!

વેછે ત્યારે દંત્ય વર્ગના વ્યંજનને ઠેકાણે તાળુ વર્ગનો વ્યંજન થાયછે. તેમ થવાનો અનુક્રમ એ છે કે स् ને ઠેકાણે श्, त् ને ઠેકાણે च्, द् ને ઠેકાણે ज् થાયછે, ઈત્યાદિ. જ્યારે દંત્ય વ્યંજનની સાથે મૂર્દ્ધન્ય વ્યંજન મળેછે ત્યારે પણ એમજ થાયછે, એટલે स् ને ઠેકાણે ष् થાયછે, त् ને ઠેકાણે ट्, थ् ને ઠેકાણે ठ् થાયછે, ઈત્યાદિ.

પાઠ ૯ મો.

ષષ્ઠી, સપ્તમી તથા સંબોધન વિભક્તિઓ

પ્રત્યયો.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
અકારાંત (ષ. / સ.) નામ	स्य	ओम्	नाम्
	इ	—	षु
		ओ	अस्

નપુંસક લિંગનાં નામોનાં રૂપો પુલ્લિંગ જેવાં છે. नाम् લગાડતાં તેની પહેલાંનો હ્રસ્વસ્વર દીર્ઘ થાયછે. ओम् તથા षु લગાડતાં તેની પહેલાંનો अ, ए થાયછે.

रामस्य	रामयोः	रामाणाम
रामे	—	रामेषु
राम	रामौ	रामाः

ઈકારાંત (ષ. / સ.) નામો	अस्	ओम्	नाम्
	औ	—	षु

औ લગાડતાં તેની પહેલાંની इ ઊડી જાયછે. સંબોધનનું એક વચન हरे છે; અને તે વિભક્તિમાં તેના દ્વિવચન તથા બહુવચનનાં રૂપો અનુક્રમે ઠેકાણે પ્રથમા વિભક્તિનાં તેજ વચનોનાં રૂપો જેવાં થાયછે.

हरेः	हर्योः	हरीणाम्
हरौ	—	हरिषु

ઇકારાંત નામો	નપુંસકલિંગ	अम्	आम्	नाम्
		इ	—	षु

સંબોધનનું એક વચન વારિ અથવા વારિ છે.

वारिणः	वारिणोः	वारीणाम्
वारिणि	----	वारिषु

નામો.

પુલ્લિંગ.

कासार સરોવર
पराक्रम પરાક્રમ.
दीप દીવો.
प्रकाश અજવાળું
यक्ष કુબેરનોચાકર
चन्द्र ચંદ્રમા
धनपति ધનનો દેવ, કુબેર.

ग्रीष्म ઊનાળો.
सुमन्त्र રામનો સારથી.
वीर લડવૈયો.
आन्हादक ખુશ-કારક.
धनिक પૈસાવાળો માણસ.
वृष બળદ.
धर्म ધર્મ, સદ્ગુણ.

पालक પાળનાર.
निधि ભંડાર.
प्रसाद મહેરબાની
खड्ग તલવાર.
अगद ઓસડ
अधिपति ઉપરી.
आचार ચાલ.
वर्ण જાતિ, રંગ.

श्वापद શીકારી પશુ.

નપુંસક લિંગ.

घृत ઘી.
यूथ ટોળું.

हिम બરફ.
लाङ्गूल પૂંછડી.

युद्ध લડાઈ.
हर्म्य હવેલી.

प्रमाण સાબીતી, પ્રમાણ.
चित्त મન.
तत्त्व તત્વ.
सौन्दर्य ખૂબસુરતી.
चरित સંસારમાં વર્તવાની રીત.
वचन વચન.

વિશેષણો.

प्रशस्य વખાણવા લાયક.
चण्ड ગરમ, ગુસ્સાવાળું.
प्रथम પહેલું.
गर्ह्य નિંદવાલાયક
श्रेष्ठ શ્રેષ્ઠ, સર્વોપરી.
लवण ખારૂં.
दीर्घ લાંબું.

विश् ની સાથે ઉપસર્ગ उप, બેસવું. ક. ગ. ક્યાં?

ટીપ. વિશેષણોનાં વચન, જાતિ, વિભક્તિ વિશેષ્યનાં જેવાંજ હોય છે.

વાક્યો

नगाणां पालको नृपः
समुद्रस्य जलं लवणम्
देवस्य प्रसादेन जीवामि
शास्त्राणाम् तत्त्वं प्रज्ञो बोधति
वीरयोर्युद्धं भवति
वारीणां निधिरुदधिः
आसनेषूपविशन्ति
गिरेः शिखराद् वृषः पतति.
कासारे कमलान्युद्भवन्ति.
गजानां यूथं चरति.
हरेः पुस्तकं कास्ति ?
नगरे जना वसन्ति.
रामस्य पुत्रा ग्रामं गच्छन्ति.
वनेषु श्वापदाः सन्ति
आचार्याः शिष्याणाम् धर्मम् कथयन्ति.
मनुष्याणामगदेन व्याधयो नश्यन्ति.
रामस्य सारथिः सुमन्त्रो वनं रथं नयति.

ग्रीष्मे सूर्यस्य प्रकाशश्च-
ण्डो भवति.
वर्णानाम् ब्राह्मणः श्रेष्ठः.
ऋषीणां वचनं प्रमाणम्.
शठानां चरितं गर्ह्यम्
कवयो लोकेषु वीराणां
पराक्रमान् प्रथयन्ति.

चन्द्रस्य प्रकाशो जनानामा-
ल्हादको भवति.
गिरिषु वसन्ति सिंहाः
अरीणां नगराणि नृपतिर्जयति.
योधस्य पाणौ खड्गो ऽस्ति.
धूर्जटो यतीनां चित्तमस्ति.

હરિના (બે) છોકરાની ચાલ વખાણવા લાયક છે.
ઘરોમાં દીવાઓ હોયછે.
યક્ષો ધનના દેવ (કુબેર) ના ચાકરો છે.
વાંદરાઓની પૂંછડાઓ લાંબી હોયછે
કવિઓમાં કાળિદાસ પ્રથમ છે.
માણસનો ચાકર ગામ (ને) જાયછે.
રાજાઓ મહેલોમાં રહેછે.
પૈસાવાળા માણસો હવેલીઓમાં રહેછે.
રામ માણસોમાં શ્રેષ્ઠ છે.
સરોવરોનું પાણી ખારૂં છે.
પર્વતોનાં શિખરો ઉપર બરફ છે.
ચોર બ્રાહ્મણની દોલત ચોરેછે.
વાડીઓની ખૂબસુરતીથી હું ખુશ થાઉંછું.
(તે) ઝાડનું પાંદડું લાવેછે.
(હું) દેવતામાં ઘી નાખુંછું.

કેટલાએક ઉપયોગી અપ્રતિપાદિકો.

અવ્યય.

अत्र ઈહાં	यत्र જ્યાં (સંબંધી સર્વનામ)	सर्वत्र સઘળે ઠેકાણે.
अतः ઈહાંથી	यतः જ્યાંથી (સંબંધી સર્વનામ)	सदा હમેશાં
अधुना હમણા.	यदा જ્યારે (સંબંધી સર્વનામ)	अद्य આજ
इत्थम् આ રીતે	यथा જેવો, (સંબંધી સર્વનામ)	श्वस् આવતી કાલે
तत्र ત્યાં	इति એમ, એ પ્રમાણે	ह्यस् ગઈ કાલે
ततः ત્યાંથી	इव જેવું, જેમ	पुरा પહેલાં
तदा ત્યારે	एव માત્ર, જ	चिरं લાંબો (વખત)
तथा તેવો, તેવી રીત, તેમ	एवम् એપ્રમાણે.	पुनर् ફરીથી
कुत्र,क्क ક્યાં ?		किन्तु પણ.
कुतः ક્યાંથી ?		वृथा ફોકટ.
कदा ક્યારે ?		न નહિ
कथम् કેમ, શીરીતે?		सुष्ठु સારી રીતે.
		हे અરે!

પાઠ ૧૦ મો.

આત્મનેપદના પ્રત્યયો.

૧. એકવચન.

૧ લો. પુ०	૨ જો. પુ०	૩ જો. પુ०
इ	से	ते
वन्दे	वन्दसे	वन्दते

ધાતુઓ.

૧ લો ગણ.

वन्द् પગે લાગવું.
वेपृ ધ્રુજવું.
यत् મહેનત કરવી.
शङ्क् શક લાવવો.
वृध् (वर्ध) વધવું.
लभ् મેળવવું.
भाष् બોલવું.
(आ) शंस् આશા રાખવી.
सेव् ચાકરી કરવી, સેવવું.
(प्र) काश् પ્રકાશવું.

शुभ् (शोभ्) શોભવું.
श्लाघ् વખાણવું.
मुद् (मोद्) ખુશ થવું.
रुच् (रोच्) ગમવું, ભાવવું.
शिक्ष् શીખવું.
सह् સહેવું.

(आ)रभ् આરંભવું.
रम् રમવું, ખુશથવું.
क्रीड् રમવું.
कम्प् ધ્રુજવું.
ईक्ष् જોવું (તેની જોડે अप ઉપસર્ગ હોય તો આશા રાખવી; प्र ઉપસર્ગ હોય તો જોવું; જો परि ઉપસર્ગ હોય તો તપાસવું.)

૪ થો ગણ.

जन् (जा) ઉત્પન્ન થવું, પેદા થવું.
युध् લડવું.

૬ ઠો ગણ.

मृ (म्रिय) મરવું.
विद् (विन्द्) મેળવવું.

૧૦ મો ગણ.

+मृग् શોધવું.
(अव) धीरय् તુચ્છ ગણવું.
सूद् (ઉપસર્ગ नि) નાશ કરવો.

---

* આ ધાતુઓનું વ્યાખ્યાપન કરતી વખતે વ્યાખ્યાપનની પાછળ કહેલી વાત યાદ રાખવી.

+ આ ધાતુમાં સ્વરનો ગુણ થતો નથી.

નામો.

कृष्ण पु. માણસનું નામ.
भय. न. બીક.
उद्यम. पु. મહેનત, ઉદ્યમ.
अस्त्र. न. ચમત્કારી હથીઆર.
स्नेह. पु. સ્નેહ, દોસ્તી.
सदाचार. पु. સારી ચાલ.
स्वास्थ्य. न. સ્થિરતા, સલાહ.
दुराचार. पु. નઠારી ચાલ.
विश्वामित्र पु. ઋષિનું નામ.
असत्य. न. જૂઠું.
न्याय. पु. ન્યાય, એક શાસ્ત્રનું નામ.
क्लेश. पु. દુઃખ.
पारितोषिक. न. ઇનામ, બદલો.
शासन. न. હુકમ.
अध्ययन. न. અભ્યાસ.

વાક્યો.

देवं वन्दे.
भयं शङ्कसे ?
भयाद्वेपते हृदयम्.
सूर्यः प्रकाशते.
व्याघ्रो म्रियते.
असत्यं भाषसे.
हरेरुद्यमं श्लाघे.
पुस्तकानि मृगयसे ?
वीरो ऽरिं निषूदयति.
मोदको बालकाय रोचते.
हे राम सुष्ठु शोभसे विनयेन.
ज्ञानात्सुखं जायते.
नारायणे रामस्य स्नेहो वर्धते.
जनानां कल्याणाय नृपो यतते.
आचार्यं शिष्यः सेवते.
विश्वामित्रादस्त्राणि शिक्षते रामः
सदाचारेण मनुष्यः स्वास्थ्यं लभते.
पुत्रस्य दुराचारात्सुखं नाशंसे.

(હું) ન્યાયનો અભ્યાસ આરંભુંછું.
(તું) દુઃખ સહેછે.
કૃષ્ણ છોકરાઓની સાથે રમેછે.
ઝાડ ધ્રુજેછે.
(તું) રાજાની ચાકરી કરેછે.
હું દોલત મેળવુંછું.
(તે) ઋષિઓને પગે લાગેછે.
યોધ્ધો શત્રુઓની સાથે લડેછે.
(તું) ઈનામની આશા રાખેછે.
(હું) મિત્રોના કલ્યાણથી ખુશ થાઉંછું.
લુચ્ચો રાજાઓના હુકમો તુચ્છ ગણેછે.

હું વાંદરાને જોઉંછું.

પાઠ ૧૧ મો.

દ્વિવચન તથા બહુવચન

૧ લો. પુ.	૨ જો. પુ.	૩ જો. પુ.
દ્વિ. વ. वहे.	इथे.	इते.
બ. વ. महे.	ध्वे.	न्ते.

પરસ્મૈપદની પેઠે આત્મનેપદના व તથા म પ્રત્યય લગાડતાં પહેલાનો अ દીર્ઘ થાયછે.

वन्द्यावहे.	वन्देथे.	वन्देते.
वन्द्यामहे.	वन्दध्वे.	वन्दन्ते.

ધાતુઓ

૧ લો ગણ.

स्वाद् ચાખવું.
याच् માગવું.
कत्थ् વખાણવું, ખુશામત કરવી.
क्षम् માફ કરવું.
डी (डय्) ઊડવું.
स्पन्द् ધડકવું.
भिक्ष् ભીખ માગવી.
गन्म् (ઉપસર્ગ प्र) બડાઈ મારવી.
स्मि (स्मय्) હસવું. (ઉપસર્ગ वि હોય તો આશ્ચર્ય પામવું, બીવું).
वृत् (वर्त्) હોવું.
रुध् (अनु ઉપસર્ગ હોય તો) તાબે થવું.
૧૦ મો ગણ.
वाद् (अभि ઉપસર્ગ સાથે) નમવું, માન આપવું.

નામો.

भट्ट પુ. ભટ્ટ, વિદ્વાન.
द्रव्य ન. પૈસો.
गुण પુ. ગુણ.
भङ्ग ભાગવું, તોડવું.
अपराध પુ. અપરાધ.
मयूर પુ. મોર.
नृत्य ન. નાચ.
उद्योग પુ. ઉદ્યોગ, મહેનત.
गायक પુ. ગવૈઓ.
सङ्गीत ન. રાગ, ગાવું.
अभ्युदय પુ. ચઢતી, આબાદી.
वैयात्य ન. બેઅદબી.

शुक પુ. પોપટ.	कपट ન. કપટ, દગો	अपूप પુ. એક જા-
वसन्त પુ. વસંત	विहग પુ. પક્ષી	તની પૂરી.
ઋતુ.	नयन ન. આંખ	वातायन બારી.
निर्देश પુ. હુકમ.	चातुर्य ન. ચતુરાઇ.	आम्र ન. કેરી.
तण्डुल પુ. ચોખા.	स्वीय વિશે. પોતાનું.	नारायण પુ. મા-
		ણસનું નામ.

વાક્યો.

मोदकान् स्वादन्ते ब्राह्मणाः

धनिकं द्रव्यं याचेते भिक्षुकौ.

स्वीयान् गुणान् कत्थेथे ?

उद्योगाद्धनं लभध्वे.

वृथा प्रगल्भध्वे.

बुधा मोक्षं विन्दन्ते.

कपटं शङ्कथे ?

मित्राणामभ्युदये नरा मोदन्ते.

मुनीनभिवादयावहे.

मूर्खाणां वैयात्यं न सहामहे.

वृक्षेषु कुसुमानि वर्तन्ते.

आचार्यस्य निर्देशमनुरुध्यध्वे.

भृत्यानामपराधान् क्षमामहे.

रामस्य नयने स्पन्देते.

आकाशे विहगा डयन्ते

कृष्णस्य चातुर्येण विस्मयन्ते जनाः

शासनस्य भङ्गं न क्षमन्ते नृपतयः

गायकात्सङ्गीतं शिक्षावहे.

(આપણે) વસંતઋતુમાં ફૂલો મેળવીએ છીએ.

(તમે) જૂઠું બોલોછો.

પર્વતો ધ્રુજેછે.

તારાઓ પ્રકાશેછે.

(તમે બે) કેરીઓને ચાખોછો.

(અમે) મહેલની ટોચઉપર મોરને જોઈએ છીએ.

(બે) છોકરાં વાડીમાં રમેછે.

(અમેબે) હરિથી કલ્યાણની

(તમે) નાચ (ને) શીખોછો.
નારાયણના (બે) મિત્રો તેના કલ્યાણને વાસ્તે મહેનત કરેછે.
(અમેબે) રાજાને સેવીએ છીએ.
ભીખારીઓ ચોખા માગેછે.
પોપટો બારીઓથી ઊડેછે.
આશા રાખીએ છીએ.
(તમેબે) તમારા મિત્રોના અપરાધ ક્ષમા કરોછો.
તેઓ ડાહ્યા માણસોના ગુણોનાં વખાણ કરેછે.
દુઃખો પાપથી પેદા થાયછે.
માણસો મરેછે.

પાઠ ૧૨ મો.

કર્મણિવાચ્ય તથા ભાવવાચ્ય રૂપો.

ધાતુને य લગાડ્યાથી અને તેઉપર આત્મનેપદના પ્રત્યય ઉમેરવાથી આ રૂપ થાયછે*

त्यज्+य+ते=त्यज्यते, त्यज्यसे, त्यज्ये. ઈત્યાદિ.

જો કોઈ ધાતુને છેડે ऋ હોય અને તેની પહેલાં જોડાક્ષર ન હોય તો કર્મણિ વાચ્યનો य જોડતાં પહેલાં ऋ નો रि થાયછે; જેમ कृ નો क्रि થાયછે.

---

* કર્મણિ વાચ્ય રૂપો કરવામાં રૂપાખ્યાપનમાં કાંઈ ભેદ નથી, એટલે તેઓ સઘળાં ધાતુઓ ઉપરથી સરખીજ રીતે થાયછે; તોપણ ધાતુઓનાં કેટલાંક રૂપ પ્રમાણે તેમાં ફેરફાર થાયછે. જે રૂપાખ્યાપનો ગૂંચવણવાળાં હોવાને લીધે આ પુસ્તકમાં લખ્યાં નથી તેઓના કેટલાએક ધાતુઓ આ ઠેકાણે આવેલા છે, પણ શીખનારથી તેઓનાં અકર્મક રૂપો કરી શકાશે નહિ.

કોઈ ધાતુની છેલ્લી इ અથવા उ, य લગાડતાં દીર્ઘ થાયછે: જેમ जि, जी થાયછે.

ધાતુઓ.

श्रु સાંભળવું.	ज्ञा જાણવું.	हन् મારીનાખવું.
कृ કરવું.	पा (पी) પીવું.	(आ) दिश હુકમ કરવો.
दा (दी) આપવું	अर्थ (ઉપસર્ગ प्र) વિનતિ કરવી.	
रुद् રડવું.		स्था (स्थी) ઉભારહેવું.

નામો.

आदेश પુ. હુકમ.

चाप ધનુષ્ય.

काष्ठ ન. લાકડું.

पौर પુ. શહેરનો રહેનારો.

ध्वनि અવાજ

વાક્યો.

निष्का ब्राह्मणेभ्यो दीयन्ते.	पुत्रैः पूज्येथे
नृपतेरादेशः क्रियते.	धान्यस्य राशयो नीयन्ते.
अग्निना काष्ठं दह्यते.	तत्त्वं बुध्यते प्राज्ञैः.
शठो पुरुषैस्ताड्यते.	नृपणारयो जीयन्ते.
आचार्यैर्धर्म उपदिश्यते.	बालकै* रुद्यते.
भृत्यैः सेव्यसे.	सारथी हन्येते
मित्रैस्त्यज्ये	ऋषयो जनेन वन्द्यन्ते.
जनैर्दृश्यामहे.	सूर्येण प्रकाश्यते.
व्याधिभिः पीड्यध्वे.	ईश्वरेण भूयते.
प्रेक्ष्यसे जनेन.	लोकैः प्रशस्यध्वे.+

* ૧૯ પાને ટીપ ૨ તથા ૩ જુઓ.

+ જો ધાતુઓનો ઉપાન્ત્ય વર્ણ न् અથવા અનુસ્વાર હોય તો તે કેટલાંએક ઠેકાણાં સિવાય સઘળે य ની પહેલાં જતું રહેછે.

शिष्यैर्नम्यावहे.

શત્રુ તીરથી મરાયછે.
છોકરાંના હાથ પાણીથી ધોવાયછે. *
(તું) કવિઓથી વખાણાયછે.
હાથીઓ (ઉપર) ચઢેછે.
(આપણબેની) લોકોથી વિનતિ થાયછે.
કૃષ્ણનું શરીર ઘરેણાંથી શણગારાયછે.
ડાહ્યા માણસોના સદ્ગુણો કવિઓથી પ્રસિદ્ધ થાયછે.

(તમે) માણસોથી શોધાઓછો.
(હું) ચાકરોથી સેવાઉછું.
(આપણે) ઈશ્વરથી રક્ષણ પામીએ છીએ.
(તમેબે) લોકોથી ઓળખાઓછો.
ચોરો રાજાઓથી શિક્ષા પામેછે.
(બે) ફળો હરિથી ખવાયછે.
(બે) તીરો ફેંકાયછે.
(તમને) રાજાથી હૂકમ થાયછે.
અવાજ સંભળાયછે.

---

* દશમા ગણના જે ધાતુઓના સ્વરનો પરસ્મૈપદમાં ગુણ અથવા વૃદ્ધિ થાયછે તે ધાતુઓમાં કર્મણિવાચ્યનો य લગાડતાં પણ તેવોજ ફેરફાર થાયછે; ઉદાહરણ, चुर्, चोरयति परस्मै. चोर्यते કર્મણિ, चुर्यते નહિ.

પાઠ ૧૩ મો.

આકારાંત તથા ઈકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામો.
પ્રથમા અને દ્વિતીયા વિભક્તિઓ.

પ્રત્યય.

		એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન.
આકારાંત નામો.		--	ई	अस्
		आम्		—
	પ્ર.	रमा	रमे	रमाः
	દ્વિ.	रमाम्	—	--
ઈકરાંત નામો.		--	औ	अस्
		म्	--	इम
	પ્ર.	नदी	नद्यौ*	नद्यः
	દ્વિ.	नदीम्	--	नदीः

નામો.

સ્ત્રીલિંગ.

भार्या વહુ.	नदी નદી.	पृथ्वी પૃથ્વી.
कन्या કુંવર.	अम्बा મા	पत्नी વહુ.
नारी બાઈડી.	मही પૃથ્વી.	अरुन्धती વસિષ્ઠ-ની વહુનું નામ.
माला માળા, હાર.	कथा કથા, વાત.	
लज्जा શરમ.	ललना બાઈડી.	कुमारी કુમારી.

* ૨૩ મા પાનાની ૨૭ સંધિની ટીપ જુઓ.

कन्या દીકરી, છોકરી.
आज्ञा હુકમ.
सखी સખી.
लता વેલો.
सहचरी સહીએર.
क्षमा ક્ષમા, માફી.
शोभा શોભા.

प्रजा રૈયત, વંશ.
वापी વાવ.
गङ्गा ગંગા.
हरिण પુ. હરણ.
कण्ठ પુ. કંઠ, ડોક.
उपवन ન. વાડી.
गमन ન. જવું.
नारद પુ. ઋષિનું નામ.
प्रमदा જુવાન બાઈડી.
जननी મા.
नटी નાટક કરનારી.
सूत्रधार પુ. નાટકનો મુખ્ય માણસ.
प्रासाद મહેલ અને तल ન. પૃષ્ઠ.
प्रासादतल ન. મહેલનું ઉપલું પૃષ્ઠ અથવા અગાસી.

ધાતુઓ.

પહેલોગણ.

तॄ (तर्) પરસ્મૈ. ઉપસર્ગ अव સાથે ઉતરવું.
गम् આત્મને. ઉપસર્ગ सम्, એકઠા મળીને વહેવું.
सृ ઉપસર્ગ अनु, પાછળ જવું.
नी ઉપસર્ગ परि સાથે પરણવું.
शुच પરસ્મૈ. શોક કરવો.

धृ (धार्) ૧૦ મો ગણ. પરસ્મૈ. તથા આત્મને. પહેરવું, પકડી રાખવું.

વાક્યો.

वसिष्ठस्य पत्न्यरुन्धती.
नार्यो हर्म्याणां वातायनेभ्यः पश्यन्ति.
कृष्णः कलाः शिक्षते.
रामो जनकस्य कन्यां परिणयति.
चन्द्रेण रजनी शोभते.
नद्यौ संगच्छेते.
कुमारी सख्यौ भाषते.
वराहाः सहचरीः शोचन्ति.
लज्जां त्यजति मूर्खः
गङ्गा समुद्रं गच्छति.
क्षमा वीरस्य भूषणम्.
नारायणां जननीमाह्वयति.
उपवने नृपस्य कन्ये रमेते.
लते स्पृशति.
प्रजा नृपतिना रक्ष्यन्ते.
उद्यानस्य शोभां पश्यति.
ललनाः प्रासादतलमारोहन्ति.
नृपस्याज्ञे * अनुरुध्येते.
नटि सूत्रधारस्य भार्या.
ब्राह्मणा महीमटन्ति.

નારદ સ્વર્ગથી પૃથ્વી ઉપર ઊતરેછે.
કૃષ્ણ રાજાઓની કથા કહેછે.
જુવાન બૈરીઓ વાડીમાં રમેછે.
તે (પોતાની) ડોકમાં ફૂલોના (બે) હાર પહેરેછે.
રામની વહુ અરૂન્ધતીને પગે લાગેછે.
(અમે બે) કુમારીઓને જોઈએ છીએ.
હરણની ઓળખાણે (હરણની) પાછળ જાયછે.
ગામમાં (બે) વાવ છે.
સૂત્રધાર નાટક કરનારીને બોલાવેછે,
હરિ નદી (ને) જાયછે.
રામની (બે) મા (તેના) વનમાં જવાનો શોક કરેછે.

---

* ૨૪ મે પાને ટીપ જુઓ.

પાઠ ૧૪ મો.

તૃતીયા, ચતુર્થી અને પંચમી વિભક્તિઓ.

પ્રત્યયો.

		એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
આકારાંત તથા ઈકારાંત નામો	તૃ.	आ	भ्याम्	भिस्
	ચ.	ए	—	भ्यस्
	પં.	अस्	—	—

તૃતીયા વિભક્તિનો એક વચનનો પ્રત્યય લગાડતાં છેલ્લો आ, ए થઈ જાયછે.

આકારાંત નામોમાં ચતુર્થી, પંચમી, ષષ્ઠી તથા સપ્તમીના એક વચનના પ્રત્યયોની પહેલાં या આવેછે, અને ઈકારાંત નામોમાં आ આવેછે; माला + या + ए= मालायै; नदी + आ + ए= नद्यै.

અથવા એકવચનના પ્રત્યયો નીચે લખ્યા પ્રમાણે છે;-

	ચ	પં	ષ	સ
આ કારાંતનામો	यै	यास्	यास्	याम्
ઈ કારાંતનામો	ऐ	आस्	आस्	आम्

તૃ.	मालया	मालाभ्याम्	मालाभिः
ચ.	मालायै	मालाभ्याम्	मालाभ्यः
પં	मालायाः	----	----
તૃ.	नद्या	नदीभ्याम्	नदीभिः
ચ.	नद्यै	----	नदीभ्यः
પં.	नद्याः	----	----

નામો.

સ્ત્રીલિંગ.

देवता દેવતા.
कान्ता વહુ, પ્યારી.
व्यथा દુઃખ.
महिषी મુગટવાળી રાણી.
दासी દાસી.
सीता સીતા, રામની વહુ.
अवन्ती એક શહેરનું નામ.
जरा ઘડપણ.
प्रभा અજવાળું.
पूजा પૂજા.
कौशाम्बी એક શહેરનું નામ.
क्रीडा રમત.
पञ्चवटी એક જગાનું નામ.
पुरी શહેર.
पाठशाला નિશાળ.
वाचा વાણી.
चिन्ता ફિકર.

हित ન. ખરતો, માયાળુ; ફાયદો.
जरठ પુ ડોસો.
सन्देश પુ. સંદેશો.
दूत પુ. જાસૂદ.
नाग પુ. હાથી.
गीत ન. ગીત, ગાયન.
द्युत् (द्योत्) ૧ લોગણ. આત્મનેο પ્રકાશવું.
गम् (ઉપસર્ગ निर्) જવું.
वृत् (ઉપસર્ગ नि)પાછા આવવું.
वृ, ઉપસર્ગ परि, ઘેરવું.
हि, ઉપસર્ગ प्र, મોકલવું.
} આ ઠેકાણે આ બે ધાતુ-

ઓનાં કર્મણિ રૂપજ વપરાયછે.

વાક્યો

देवताभ्यो बलिं यच्छति.
चित्तस्य व्यथया रामो मुह्यति.
कौशाम्ब्या निवर्तते दूतः
क्रीडायै प्रविशत्युद्यानम्-

कान्तायै सन्देशः प्रहीयते.
अवन्त्या आगच्छति.
कृष्णस्य पत्न्यै फलानि रोचन्ते.
दास्या सेव्यते महिषी.
जरया क्षीयते शरीरम्.
मणीनां प्रभाभिर्द्योतते प्रासादः
लज्जया प्रविशति गृहम्.
देवस्य पूजायाः सुखं लभते.
प्रजाभ्यो हितमिच्छन्ति नृपतयः

सखीभिः परिव्रियते सीता.
सहचरीभ्यामनुगम्यते नागः.
पञ्चवट्या निर्गच्छति रामः.
लताभ्यां शोभते वृक्षः.
गङ्गायाः पुरी काशी.
वापीभ्यां जलं वहति.
बालकाः पाठशालाभ्य आगच्छन्ति.

હરિ (પોતાના) મિત્રોને (પોતાની) વાણીથી શાંત કરેછે.
શહેર નદીઓથી ઘેરાયલુંછે.
ક્ષમાથી માણસ મનની સ્થિરતા મેળવેછે.
ડાહ્યા માણસો પૃથ્વીથી સ્વર્ગે જાયછે.
વસિષ્ઠ અરુન્ધતીની સાથે આવેછે.
રાજાના હૂકમથી (હું) અવન્તી જાઉંછું.

રામ (પોતાની) દીકરીઓને ઘરેણાં આપેછે.
(તે) પોતાનું શરીર હારોથી શણગારેછે.
રાણી (પોતાની) દાસીઉપર ગુસ્સે થાયછે.
(તે) ડોસાની કથાઓથી ખુશ થાયછે.
નારાયણની વહુથી ચોખા રંધાયછે.
એ કુમારીથી બળીદાન અપાયછે.

ફિકરથી દુઃખ પેદા થાયછે.

પાઠ ૧૫ મો.

ષષ્ઠી, સપ્તમી, અને સંબોધન વિભક્તિઓ.

		એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
આકારાંત. તથા ઈકારાં-ત નામો.	ષ. ૦	अस्	ओस्	नाम्
	स ०	आम्	—	सु.

ई પછી सु નો षु થાયછે. ओस् લગાડતાં છેલ્લા आ નો ए થાયછે. આકારાંત નામોનું સંબોધનનું એકવચન છેલ્લા સ્વરનો ए કીધાથી થાયછે; ઉ. हे रमे; અને ઈકારાંત નામોનું સંબોધનનું એકવચન છેલ્લા સ્વરને હ્રસ્વ કીધાથી થાયછે. ઉ. हे नदि. સંબોધનના દ્વિવચન તથા બહુવચનનાં રૂપો પ્રથમાનાં જેવાંજ થાયછે.

ષ૦	मालायाः	मालयोः	मालानाम्
સ૦	मालायाम्	—	मालासु
સં૦	माले	माले	मालाः

ષ૦	नद्याः	नद्योः	नदीनाम्
સ૦	नद्याम्	—	नदीषु
સં૦	नदि	नद्यौ	नद्यः

શબ્દો.

गोदावरी સ્ત્રી. નદીનું નામ.
छाया સ્ત્રી. છાયા.
शिला સ્ત્રી. પથ્થર.
निशा સ્ત્રી. રાત.
इन्द्राणी સ્ત્રી. ઇંદ્રની વહુ.
कौमुदी સ્ત્રી. ચાંદરણું.
अयोध्या સ્ત્રી. શહેરનું નામ.
शकुन्तला સ્ત્રી. એક બાઈડીનું નામ.
दण्डका સ્ત્રી. એક વનનું નામ.
रथ्या સ્ત્રી. રસ્તો.
वाणी સ્ત્રી. વાણી.
शूद्रक પુ. એક રાજાનું નામ.
प्रवर्तन ન. સ્થાપવું, ઉશ્કેરવું.
प्रावीण्य હોશિયારી.
मण्डप પુ. માંડવો.
वल्लभ પુ. વહાલો, વર.
सम्भार પુ. તૈયારી.
निशाचर પુ. ભૂત, નઠારો માણસ.
उदक ન. પાણી.
विवाह પુ. લગ્ન.
तीर ન. કાંઠો.
जयन्त પુ. ઇંદ્રના છોકરાનું નામ.
चकोर પુ. એક જાતનું પક્ષી.
मत्स्य પુ. માછલાં.
माधुर्य ન. મિઠાશ.
प्रिय વિશે. પ્યારૂં.
परम વિશે. ઘણું વધારે.
प्रभूत વિશે. પુષ્કળ, ઘણું.

रम् (ઉપસર્ગ वि) ગમત કરવી, રમવું, ખુશ થવું, મઝા કરવી. अर्ह् ૧ લો ગણ. પરસ્મૈ. યોગ્ય થવું. क्रीड् ૧ લો ગણ. પરસ્મૈ. રમવું.

વાક્યો.

अवन्त्यां शूद्रकोवसति.
गङ्गायां प्रभूतं जलं वर्तते.
प्रजानाम् धर्मे प्रवर्तनं नृपैः क्रियते.
लतानां मण्डपं प्रविशन्ति ललनाः.
वाप्यां कमलानि प्ररोहन्ति.
वृक्षाणां छायासु शिलाया—

उज्जयिन्यां शिवस्य पूजामु
नृत्यन्ति नार्यः.
सखि गच्छामि नद्यास्तीरम्.
गोदावर्या जले गजौ विहरतः.
ग्रीष्मे नदीनामुदकेषु नृपाः प्रम-
दाभिः क्रीडन्ति.
जनन्यो राज्ञामनुरुध्यते रामः
प्रिये पुत्रो ग्रामं गच्छति.

मुपविशति.
कृष्णो भार्याया विनयं शंसति.
चन्द्रो निशाया वल्लभः.
कन्ययोर्विवाहस्य सम्भाराः
क्रियन्ते.
सख्याः परमः स्नेहः शकु-
न्तलायाः.

ગંગા કાંઠાઓ ઉપર ઝા-
ડો છે.
જયંતઇંદ્રાણીનો છોકરો છે.
રામના મિત્રો શહેરમાં ર-
હેછે.
ચકોર ચાંદરણામાં ખુશ
થાયછે.
(તે) વેલાનું ફૂલ લાવેછે.
પૃથ્વી ઉપર દ્વીપો છે.

હરિ (પોતાની) દીકરી--
ઓના ગુણ વખાણેછે.
નદીઓમાં માછલાં છે.
અયોધ્યાના રસ્તામાં (હું)
રથો જોઉંછું.
શકુન્તલા (તેના) મિત્રોના
પ્યારને યોગ્ય છે.
રામની વાણીમાં મિઠાશ છે.
સીતાના છોકરાઓ ક્યાં છે?
ઝાડની છાયા નીચે માણસો
(હું) જોઉંછું.

દંડકામાં ભૂતો છે.

પાઠ ૧૬ મો.

અપૂર્ણ અથવા પ્રથમ ભૂતકાળ.

પરસ્મૈપદ.

	૧ લો પુ.	૨ જો પુ.	૩ જો પુ.
એક. વ.	म् અથવા अम्	स्	त्
દ્વિ. વ.	व	तम्	ताम्

આ કાળમાં ધાતુઓની પહેલાં अ મૂકવામાં આવેછે.

એકવચન अबोधम् अबोधः अबोधत्.

દ્વિવચન अबोधाव अबोधतम् अबोधताम्.

अस् હોવું એ ધાતુમાં त् તથા स् પ્રત્યયો લાગતાં ई અને अद् ખાવું એ ધાતુમાં अ ઉમેરાયછે; ઉ. आसीत्, आदत्.

શબ્દો.

सङ्कट ન. મુશ્કેલી, ગૂંચવણ.
अज પુ. બકરો.
समराङ्गण ન. લડાઈની જગા.
महिष પુ. પાડો.
गोष्ठ પુ. ગાયનો વાડો, કોઢ.
तनय પુ. દીકરો.
ग्रन्थ પુ. ગ્રંથ, પુસ્તક
सेना સ્ત્રી. લશ્કર.
दशरथ પુ. રાજાનું નામ, રામનો બાપ.

વાક્યો.

रामो रावणमजयत्.
सीता गोदावर्यास्तीरमगच्छत्.
गङ्गाया जलमपिबम्.
योधोऽरौ शरानक्षिपत्.
देवानयजाव.
अरण्ये महिषानपश्यम्.
स्तेनौ धनिकस्य धनमचोरयताम्.

ललने छायायामुपाविशताम्.
पुत्राणां धर्ममकथयः.
सीतां वने ऽत्यजाव.
सङ्कटेभ्यो जनमरक्षः.
गिरेः शिखराद्जावपतताम्.
रथं समराङ्गणमनयम्.
हरिरश्वमारोहत्.
भिक्षुकेभ्यो निष्कानयच्छम्.

दशरथस्तनयमाह्वयत्.
ईश्वरस्य प्रसादेन हरेः क्लेशो ऽनश्यत्.
पुरा भार्यया सहोज्जयिन्यामवसम्.
शिष्यावाचार्यमनमताम्.
अवन्त्यामभवः.
अयोध्यायामासीः
अग्निर्वनमदहत्.

સરોવરનું પાણી સૂકાયુંછે.
સેનાપતિ (પોતાનું) લશ્કર લડાઈની જગાઉપર લઈ જતો હવો.
(તેના બે) મિત્રો રામને સંભારતા હવા.
(તમે બે) વનમાં વસતા હવા.
અંધ શહેરે શહેર ભટકતો હવો.
(હું) ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરતો હવો.

(તું) રામની આજ્ઞાથી ખુશ થતો હવો.
અમે (બે) ઋષિઓને શાંત કરતા હવા.
ઈશ્વર પૃથ્વીને સરજતો હવો.
(બે) માણસ વાડીમાં પેસતા હવા.
(તમે બે) હરિની વાડીમાંથી ફળો લઈ જતા હવા.
(તમે)રામને વાત કહેતા હવા.
(બે વાઘ) ગાયની કોટમાં દોડતા હવા.

કૃષ્ણ (પોતાના) પગ ધોતો હવો.

પાઠ ૧૭ મો.

અપૂર્ણ ભૂતકાળ (સાધારણ)

પરસ્મૈપદ બહુવચન તથા આત્મનેપદ એકવચન.

પ્રત્યયો.

	૧ લો પુ.	૨ જો પુ.	૩ જો પુ.
પરસ્મૈ બહુવ૦	म	त	न् અથવા अन्
	अगच्छाम	अगच्छत	अगच्छन्

	૧ લો પુ.	૨ જો પુ.	૩ જો પુ.
આત્મને. એ. વ.	इ	थास्	त
	अलभे	अलभथाः	अलभत

જે ધાતુઓને આરંભે સ્વર હોયછે તેની પહેલાં अ ને બદલે आ મૂકવામાં આવેછે, તે आ નો તેની પાછળની इ અથવા ई ની સાથે સંધિ થઈને ऐ થાયછે, અને ऊ અથવા उ ની સાથે સંધિ થઈ તે औ થાયછે; જેમ आ + ईक्ष + त = ऐक्षत.

શબ્દો.

पाण्डव પુ. એક રાજાના કુળનું નામ.
कौरव પુ. એજન.
पण्डित પુ. પંડિત.
चित्रकूट પુ. એક પર્વતનું નામ.
शृगाल પુ. શિયાળ.
मारुत પુ. પવન અથવા પવનનો દેવ.
कुशनाभ પુ. એક રાજાનું નામ.
सभा સ્ત્રી. સભા, દરબાર.
नृशंस વિશે. દુષ્ટ.

शव न. મડદું.
माणवक પુ. એક માણસનું નામ.
मार्ग પુ. રસ્તો.
राक्षस પુ. રાક્ષસ.

देवी સ્ત્રી. કુલીન બૈરી, દેવી.
वसुधा સ્ત્રી. પૃથ્વી.
धार्तराष्ट्र ધૃતરાષ્ટ્રનો છોકરો, પાંડુનો પિત્રાઈ.

लव પુ. રામના એક છોકરાનું નામ.
बलि પુ. એક રાજાનું નામ.
विराव પુ. ચીસ, બૂમ.
गोप પુ. ગોવાળીઓ.

વાક્યો.

पाण्डवानां धार्तराष्ट्रैः सह युद्धान्यभवन्.
आचार्या धर्ममुपादिशन्.
रामः सीतया सह गोदावर्यास्तीरेऽरमत.
उद्यमेन धनमलभथाः.
व्याघ्रस्य विरावेण नार्यास्हृदयमवेपत.
मित्रस्य कल्याणायायते.
गोपा अजान् ग्राममनयन्.
पुरुषमताडयत.
शृगालोऽम्रियत.
नृपस्य सभां पण्डिताः प्राविशन्.
शवमस्पृशत.
प्रासादे नार्यो ऽनृत्यन्.
माणवकं मार्गमपृच्छाम.
क्लेशो रामेणासह्यत.
देवीमभाषे.
नृशंसो राक्षसोऽहन्यत.
नृपतेः शासनमवाधीरयथाः.
लवस्य विनयेनर्षयोऽतुष्यन्.
हरिणा जनकोऽसेव्यत.

चित्रकूटस्य शिखरे ऽवसाम.

(અમે) ઝાડની છાયામાં બેસતા હવા.

બ્રાહ્મણો ગંગાના પાણીમાં નહાતા હવા.

(તે) (પોતાના) ચાકરોના અપરાધો ક્ષમા કરતો હવો.
રામ (પોતાના) બાપના હૂકમોને તાબે થતો હવો.
હરિ નારાયણથી રાગ શીખતો હવો.
(હું) આંબાનાં ફળો ચાખતો હવો.
જાસૂસો અયોધ્યા જતાહવા.
(તું) જૂઠું બોલતો હવો.
કૃષ્ણ (પોતાના) મિત્રની આબાદીથી ખુશ થતો હવો.

ઘોડાઓ લડાઈની જગા ઉપર દોડતા હવા.
(તમે) ત્યારે કૌશાંબીમાં રહેતા હવા.
(તે) રામના પરાક્રમથી વિસ્મય થતો હવો.
(તું) શત્રુની સાથે લડતો હવો.
લુચ્ચો રાજાના હૂકમથી મરાતો હવો.
(તમે) મોહોરો (નિષ્ક) ગણતા હવા.

પાઠ ૧૮ મો.

અપૂર્ણ ભૂતકાળ.

આત્મનેપદના પ્રત્યયો (સાંધણ.)

	૧ લો પુ.	૨ જો પુ.	૩ જો પુ.
દ્વિવચન.	वहि	इथाम्	इताम्
બહુવચન.	महि	ध्वम्	न्त.
	अलभावहि	अलभेथाम्	अलभेताम्
	अलभामहि	अलभध्वम्	अलभन्त.

ધાતુઓ

ધ્વસ્ ૧ લો ગણ. આત્મને. નાશ થવો.
સ્પર્ધ્ ૧ લો ગણ. આત્મને. બરોબરી કરવી.
સ્રંસ્ ૧ લો ગણ. આત્મને. પડી જવું.

मन्त्र ઉપસર્ગ नि. ૧૦ મો ગણ. પરસ્મૈ. તથા આત્મને. નોતરૂં કરવું. हस्, ઉપસર્ગ वि. ૧ લો ગણ. પરસ્મૈ. ધિક્કારથી હસવું. लज्ज् ૬ ઠો ગણ આત્મને૦ શરમ લાગવી.

શબ્દો.

असुर પુ. રાક્ષસ, દેવતાના શત્રુ.
कबरी સ્ત્રી. ચોટલાની લટ.
ज्योत्स्ना સ્ત્રી. ચાંદરણું.
त्याग પુ. ત્યાગ.
भूप પુ. રાજા.
रमण પુ. આશક, વર.
उपालम्भ પુ. મહેણું.
प्राची સ્ત્રી. પૂર્વ.
सचिव પુ. પ્રધાન.
राज्य ન. રાજ્ય.
व्याध પુ. પારધી.

વાક્યો.

पाण्डवा राज्यमविन्दन्त.
आचार्यान् शिष्या अभ्यवादयन्त.
सचिवा भूपमभाषन्त.
नार्याः कबर्याः पुष्पे अस्रंसताम्.
जनेन व्यहस्यध्वम्.
रथ्यायां जनानां समूहमैक्षा-
मित्राणांत्यागे नालज्जथाम् ?
वृक्षेभ्यः शुका उदडयन्त.
मृगावहन्येतां व्याधैः
जनानां सुखायायतामहि.
देवैः सहासुरा अस्पर्धन्त.
रमणैः सह ज्योत्स्नायामरमन्त नार्यः.

महि.

रामस्य दुःखान्यध्वंसन्त.

उज्जयिन्याः कदान्यवर्तध्वमिति जनैरपृछ्यामहि.

વાંદરા રાક્ષસોસાથે લડતા હવા.

(અમેબે) કાશીમાં પંડિતોસાથે બોલતા હવા.

(તેઓ) સ્થિરતાથી મહેણું ખમતા હવા.

(બે) તારા પૂર્વમાં પ્રકાશતા હવા.

(અમે બે) હરિથી મહેરબાનીની આશા ન રાખતા હવા.

(તમે) માણસોથી વખણાઓછો.

(તમેબે) ને રામથી હુકમ થતો હવો.

(અમને) ભોજનને સારૂ નોતરૂં થતું હવું.

જનસૂએ અયોધ્યાથી ક્યારે પાછા આવતા હવા ?

(અમે) નિશાળેથી પુસ્તકો મેળવતા હવા.

પાઠ ૧૯ મો.

બીજાં સઘળાં સ્વરાંત નામો.

પુંલ્લિંગ તથા નપુંસક લિંગ.

ઉકારાંત પુંલ્લિંગનામોનાં રૂપો इ કારાંત પુંલ્લિંગ નામોનાં રૂપો જેવાંજ થાયછે. તફાવત એટલોજ કે इ કારાત નામોમાં જ્યાં જ્યાં इ, ई, ए, અથવા य આવેછે, ત્યાં ઉકારાંત નામોમાં અનુક્રમે उ, ऊ, ओ અથવા व મૂકવા.

ઉકારાંત અથવા ऋકારાંત નપુંસકલિંગનાં રૂપો वारि ના જેવાંજ થાયછે. તેમાં इ ને ઠેકાણે उ અથવા ऋ મુકવો, અને ई ને ઠેકાણે ऊ અથવા ॠ મુકવો.

પુલ્લિંગ.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્ર૦	गुरुः	गुरू	गुरवः
દ્વિ૦	गुरुम्	——	गुरून्
તૃ૦	गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभिः
ચ૦	गुरवे	—	गुरुभ्यः

નપુંસકલિંગ

मधु. न.

પ્ર૦ તથા દ્વિ૦	मधु	मधुनी	मधूनि
તૃ૦	मधुना	मधुभ्याम्	मधुभिः
ચ૦	मधुने	—	मधुभ्यः

कर्तृ. કરનાર, ન૦

પ્ર૦ તથા દ્વિ૦	कर्तृ	कर्तृणी	कर्तॄणि.
તૃ૦	कर्तृणा	कर्तृभ्याम्	कर्तृभिः
ચ૦	कर्तृणे	——	कर्तृभ्यः

ऋકારાંત પુલ્લિંગ નામોને પ્રથમાના તથા દ્વિતીયાના એકવચન તથા દ્વિવચનના પ્રત્યયો લગાડતાં ऋનો आर થઈ જાયછે. पितृ, जामातृ, भ्रातृ, देवृ, नृ અને सव्येष्ठृ જેવાં થોડાંએક નામોમાં છેલ્લો ऋ બદલાઈને अर् થાયછે. પ્રથમાના એકવચનમાં છેલ્લે आ આવેછે, र् અને स् પ્રત્યય ઊડી જાયછે.

પહેલી ચાર વિભક્તિઓના પ્રત્યયો.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્ર૦	स्	औ	अस्
દ્વિ૦	अम्	—	न्
તૃ૦	आ	भ्याम्	भिस्
ચ૦	ए	—	भ्यस्

न् આવેછે ત્યારે પાછલો ऋ દીર્ઘ થાયછે.

नेतृ પુ૦ સરદાર.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્ર૦	नेता	नेतारौ	नेतारः
દ્વિ૦	नेतारम्	——	नेतॄन्
તૃ૦	नेत्रा	नेतृभ्याम्	नेतृभिः
ચ૦	नेत्रे	——	नेतृभ्यः

નામો.

પુલ્લિંગ

शम्भु શિવ.
वायु પવન.
तरु ઝાડ.
शत्रु શત્રુ.
इषु તીર.
बिंदु ટીપું.
विष्णु વિષ્ણુ.
मनु હિંદુનો કાય-

પુલ્લિંગ અને નપુંસકલિંગ

प्रभु ધણી.
शिशु બાળક, છોકરૂં.
पांशु ધૂળ.
परशु ફરશી.
भर्तृ વર, ધણી.
त्वष्टृ દેવતાઓનો શિલ્પી.

कर्तृ કરનાર, બનાવનાર.
रक्षितृ રક્ષણ કરનાર.
द्वेष्टृ દ્વેષ કરનાર.
गन्तृ જનાર.
दातृ આપનાર.
द्रष्टृ જોનાર.

दा બાંધનાર.
तडाग તળાવ.
बाहु હાથ.
नृ માણસ.
सव्येष्टृ રથહાંકનાર.
परशुराम ક્ષત્રીઓના વંશનો નાશ કરનાર બ્રાહ્મણ યોદ્ધો.

पितृ બાપ.
जामातृ જમાઈ.
धातृ પેદાકરનાર.
कपोल ગાલ.
देवृ પુ. વરનોભાઈ
लक्ष्मण પુ. રામનો ભાઈ.
ऋतुपर्ण પુ. એક રાજાનું નામ.

નપુંસકલિંગ.

मधु મધ.
वसु પૈસો.
अश्रु આંસુ.
तालु તાળવું.
विश्व વિશ્વ.*

સ્ત્રીલિંગ.

जिव्हा જીભ.
अमरावती ઇંદ્રની રાજધાની.

ધાતુઓ.

वाञ्छ् ૧ લોગણ. પરસ્મૈ. ઇચ્છવું.
भृ ૧ લોગણ. પરસ્મૈ. આત્મને. ભરવું भ्रियते કર્મણિ.
नी (ઉપસર્ગ प्र) બનાવવું, લખવું, રચવું.

गल् ૧ લોગણ. પરસ્મૈ. પડવું.
अपि અવ્ય. પણ.
मा (ઉપસર્ગ निर्) ઉત્પન્ન કરવું, સરજાવવું. निर्मीयते કર્મણિ.
गम् (ઉપસર્ગ अनु) પાછળ જવું.
अ ઉપસર્ગ જે શબ્દને આરંભે વ્યંજન હોયછે તેને લાગેછે; અને अन् જેને આરંભે સ્વર હોય તેને લગાડવામાં આવેછે. એ બંનેનો અર્થ નકાર છે.

* આ શબ્દનાં રૂપો સર્વનામનાં જેવાં થાયછે.

વાક્યો.

शम्भु र्जयति.
बाहु स्फुरतः
वायुना तरवः कम्पन्ते.
भ्रमरा मधु पिबन्ति.
नरावसूनि वाञ्छन्ति.
कन्याया भर्तारं जामातरं वदन्ति.
भर्त्रे सन्देशः प्रहीयते.
नार्याः कपोलयोर्नयनाभ्यामश्रूणि गलन्ति.
त्वष्ट्रामरावती निरमीयत.
इन्द्रः शत्रूनजयत्.
योधोऽराविषू क्षिपति.
चातको जलस्य बिंदुमपि न लभते.
विष्णवे पूजा रोचते.

प्रभुभि र्भृत्याआदिश्यन्त.
विश्वस्य कर्तारं नमामि.
गुरुभ्यः शिष्यस्याविनयं कथयामि.
सीता लक्ष्मणं देवरमन्वगच्छत.
पितरो वन्द्यन्ते पुत्रैः.
रामो जनकस्य जामाता.
पाण्डवाद्वेष्टॄन् युद्धे ऽजयन्.
भर्तारमनुसरति किङ्करः.
ममुना धर्मः प्राणीयत.
धात्रा प्रजाः सृज्यन्ते.
तडागस्य जलं मार्गे गन्तृभिरपीयत.
याचका दातारं नालभन्त.

રામ છોકરાંને લાડુ આપેછે.
આકાશ ધૂળથી ભરાયછે.
પરશુરામ પોતાના શત્રુઓને ફરશી મારતો હવો.
પાણીનાં ટીપાં વાદળાંમાંથી પડેછે.
રાજા શહેરના રક્ષણ કરનારને બોલાવતો હવો.

છોકરૂં પોતાના બાપને તાબે રહેછે.
અવંતીનો ધણી તેના પ્રધાનોને બોલાવતો હવો.
હરિ (પોતાની) જીભથી પોતાના તાળવાને અડકતો હવો.
બૈરીઓ (પોતાના) ધણીની

સાથે વાડીમાં જતી હવી.
ઋષિઓ મંત્રોના જોનાર હતા.
લોક વિષ્ણુને પૂજેછે.

ઋતુપર્ણ (પોતાના) સારથીઓને બોલતો હવો.
રામ (પોતાના) ભાઈ લક્ષ્મણ સાથે વનને જતો હવો.

પાઠ ૨૦ મો.

ઉકારાંત તથા ઋકારાંત નામો, પુલિંગ તથા નપુંસકલિંગ.

છેલ્લી ચાર વિભક્તિઓ.

ઋકારાંત નામો	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પં૦	—	भ्याम्	भ्यस्
ષ૦	—	ओस्	नाम्
સ૦	इ	—	षु

પંચમી તથા ષષ્ઠીનું એકવચન કરતી વેળા ऋ ને બદલે ઉર્ મૂકવામાં આવેછે; સપ્તમીના એકવચનમાં इ લગાડતાં ऋ ને બદલે अर् થાયછે; અને नाम् લગાડતાં ऋ દીર્ઘ થાયછે. સંબોધનનું એકવચન ऋ ને બદલે अर् મૂકવાથી થાયછે, અને તે વિભક્તિના દ્વિવચન તથા બહુવચનનાં રૂપો પ્રથમાનાં જેવાંજ થાયછે.

પુંલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન	બહુવચન
પં૦	नेतुः	नेतृभ्याम्	नेतृभ्यः
ષ૦	——	नेत्रोः	नेतॄणाम्
સ૦	नेतरि	——	नेतृषु
સં૦	नेतर्	नेतारौ	नेतारः

નપુંસકલિંગ.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પં૦	कर्तृणः	कर्तृभ्याम्	कर्तृभ्यः
ષ૦	——	कर्तृणोः	कर्तॄणाम्
સ૦	कर्तृणि	——	कर्तृषु
સં૦	कर्तर् અથવા कर्तृ	कर्तृणी	कर्तॄणि

પુંલ્લિંગ.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પં૦	गुरोः	गुरुभ्याम्	गुरुभ्यः
ષ૦	——	गुर्वोः	गुरूणाम्
સ૦	गुरौ	——	गुरुषु
સં૦	गुरो	गुरू	गुरवः

નપુંસકલિંગ.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પં૦	मधुनः	मधुभ्याम्	मधुभ्यः
ષ૦	——	मधुनोः	मधूनाम्
સ૦	मधुनि	——	मधुषु
સં૦	मधो અથવા मधु	मधुनी	मधूनि

શબ્દો.

साधु પુ. સાધુ, ભક્તિવાળો માણસ

मृत्यु પુ. મોત.

इन्दु પુ. ચંદ્રમા.

बन्धु પુ. સગો.

नृ પુ. માણસ.

कुरु પુ. એક જગાનું નામ.

बाहु પુ. હાથ, ભુજ.

भ्रातृ પુ. ભાઈ.

पशु પુ. પશુ.

रघु પુ. (બહુવચનમાં) એક રઘુ રાજાના વંશજો.

उत्साह પુ. સુખ, ઉત્સાહ.

पितृव्य. પુ. કાકો.

श्रोतृ પુ. સાંભળનાર.

नप्तृ પુ. છોકરાનો છોકરો.

आदर પુ. માન.

कृपा સ્ત્રી. મહેરબાની.

कर्ण પુ. એક શૂર વીરનું નામ.

कलङ्क પુ. બટ્ટો, ડાઘ.

आरोप પુ. લગાડવું.

इच्छा સ્ત્રી. ઈચ્છા.

वस्तु ન. વસ્તુ.

लक्ष्मी સ્ત્રી. વિષ્ણુની વહુ; દોલતની દેવી.

रमा સ્ત્રી. એક સ્ત્રીનું નામ.

अज्ञान ન. અજ્ઞાન.

बल ન. જોર.

अवस्तु ન. કાંઈ વસ્તુ નહિ તે.

अलङ्घनीय વિ. જેનું ઉલ્લંઘન ન થાય તેવું.

अवस्त्वारोप પુ. અવસ્તુનો આરોપ.

लङ्घ् ૧ લોગણ ઉપર થઈ જવું.

स्रष्टृ પુ. ન. પેદા કરનાર.

मद પુ. છાક, મદ.

भीम પુ.
अर्जुन પુ. } પાંડુના બે છોકરાનાં નામ.

आर्य પુ. કોઈ આબરૂદાર પુરૂષ, હિંદુઓના પ્રાચીન વંશજોનું નામ.

વાક્યો.

नरोः पुष्पाण्यपतन्.
शम्भोः कृपया कल्याणं भवति.
गुरूणामादेशाननुरुध्यामहे.
साधवोमृत्योर्भयं न गणयन्ति.
पितरि रामस्य परम आदरः-
विश्वस्य स्रष्टुरिच्छाऽलङ्घनीया.*
द्वेष्टॄणामुत्साहं न सहते.
इन्दौ कलङ्को दृश्यते.
रामो बन्धुषु स्नेहेन वर्तते.

मधुनि माधुर्यमस्ति.
नृषु द्विजः श्रेष्ठः
दातृभ्यो धनं लभन्ते.
कुरुभ्यो दूत आगच्छत्.
वसूनां मदेन पुरुषाल्लङ्घयन्ते.
पितृव्यः पितुर्भ्राता.
वस्तुन्यवस्त्वारोपोऽज्ञानं.
बाह्वोर्बलेन पृथ्वीमजयत्.
भीमस्य भ्रातर्यर्जुने कर्णो बाणानमुञ्चत्.

રામ રઘુઓનો મુખ્ય હતો.
હું બનાવનાર (ગ્રંથકર્તા) પાસેથી પુસ્તક મેળવતો હવો.
આર્ય લોકો કુરૂમાં રહેતા હવા.
જનક (પોતાના) છોકરાના છોકરાના ઘોડા જોતો હવો.

લક્ષ્મી + વિષ્ણુનીવહુ હતી.
તે (પોતાના) સાંભળનાર પાસેથી માફ માગેછે.
પોપટ ઝાડઉપર બેસતો હવો.
હરિના છોકરાના છોકરાનો ચાકર ગામ જતો હવો.
કર્ણ દાતાઓમાં પ્રથમ હતો.

સિંહ પશુઓનો પ્રભુ છે.
હરિના જમાઈઓના ઘોડા નારાયણ જોતો હવો.
હરિ રામના ધણીનો મિત્ર છે.

---

* સંસ્કૃતમાં आ અને ई એ સ્ત્રીલિંગના પ્રત્યય છે. અકારાંત વિશેષણોને ઘણુંકરીને आ લાગેછે.

+ પ્રથમાના એકવચનનો સ્ ઊડી જતો નથી.

પાઠ ૨૧ મો.

इ, उ, ऊ તથા ऋ કારાંત સ્ત્રીલિંગ નામો.

ऊકારાંત સ્ત્રીલિંગનામોનાં રૂપો ईકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામો જેવાં છે. ईકારાંત નામોમાં ई અથવા य ને બદલે ऊ કારાંત નામોમાં ऊ અથવા व આવેછે; પ્રથમાના એકવચનનો સ્ પ્રત્યય ઊડી જતો નથી.

इ અથવા उ કારાંત સ્ત્રીલિંગનામોનો તૃતીયાવિભક્તિનો એકવચનનો પ્રત્યય आ છે, અને દ્વિતીયાના બહુવચનનો પ્રત્યય स् છે; એ स् પ્રત્યય લગાડતાં છેલ્લા સ્વરો દીર્ઘ થાયછે. બીજી સઘળી વાતોમાં આ નામોનાં રૂપો તેવાંજ પુલ્લિંગ નામોનાં જેવાંજ થાયછે. ચતુર્થી, પંચમી, ષષ્ઠી, અને સપ્તમીનાં એકવચનનાં રૂપો અનુક્રમે ई અથવા ऊ કારાંત નામોનાં જેવાંજ મરજી પ્રમાણે થાયછે.

श्वश्रु.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્ર०	श्वश्रूः	श्वश्र्वौ	श्वश्र्वः
દ્વિ०	श्वश्रूम्	——	श्वश्रूः
તૃ०	श्वश्र्वा	श्वश्रूभ्याम्	श्वश्रूभिः
ચ०	श्वश्र्वै	ઇત્યાદિ	ઇત્યાદિ
	ઇત્યાદિ	ઇત્યાદિ	

मति.

એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન

પ્ર૦	मतिः	मती	मतयः
દ્વિ૦	मतिम्	——	मतीः
તૃ૦	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः
ચ૦	मतये, मत्यै	ઇત્યાદિ	ઇત્યાદિ
પં૦ ષ૦	मतेः, मत्याः		
સ૦	मतौ, मत्याम्		
સં૦	मते		
ઇત્યાદિ	ઇત્યાદિ.		

धेनु.

પ્ર૦	धेनुः	धेनू	धेनवः
દ્વિ૦	धेनुम्	——	धेनूः
તૃ૦	धेन्वा	धेनुभ्याम्	धेनुभिः
ચ૦	धेनवे, धेन्वै	ઇત્યાદિ	ઇત્યાદિ
પં૦ ષ૦	धेनोः, धेन्वाः		
સં૦	धेनो.		
સ૦	धेनौ, धेन्वाम्.		
ઇત્યાદિ	ઇત્યાદિ,		

मातृ.

પ્ર૦	माता	मातरौ	मातरः
દ્વિ૦	मातरम्	——	मातॄः
તૃ૦	मात्रा	ઇત્યાદિ	ઇત્યાદિ

નામો.

સ્ત્રીલિંગ.

स्वसृ બેન.
दुहितृ દીકરી.
ननान्दृ વરનીબેન.
मातृ મા.
यातृ વરનાભાઈની વહુ.
बुद्धि બુદ્ધિ.
कृति કામ.
स्मृति યાદદાસ્ત, હિંદુઓનાં કાયદાનાં પુસ્તક, સ્મૃતિ
श्रुति સાંભળવું, હિંદુનાં ધર્મ પુસ્તક, વેદ.
दुष्कृति દુષ્ટ કામ.
प्रीति પ્યાર.
गति ચાલવાની રીત-જવું
स्तुति વખાણ.
भूमि પૃથ્વી, જમીન,
शांता રામની બેન.
ऋष्यशृंग પુ. દશરથ-

पिण्ड પુ. મુએલાને આપેલો રાંધેલા ચોખાનો ગોળો, પિંડ.
मूर्ति પ્રતિમા, મૂર્તિ.
सृष्टि સૃષ્ટિ
कीर्ति કીર્તિ.
कान्ति શોભા, અજવાળું.
वसति રહેવાની જગા.
प्रकृति ગોઠવણ, પ્રધાનવટું.
मुक्ति છૂટકારો.
रति ખુશી, કામદેવની વહુ.
धेनु ગાય.
श्वश्रू સાસૂ.
आध्यान ન. ધ્યાન
पश्चात्. અ. પછાડી.
शूद्र હિંદુની કનિષ્ઠ

वधू જુવાન બૈરી, છોકરાની વહુ.
सुकृति સદ્ગુણી અથવા સારૂં કામ.
भूति આબાદી.
वृत्ति ધંધો.
नीति રાજનીતિ.
जाति ન્યાત.
सन्निधि પડોશ.
प्रतिकृति પ્રતિમા, નકલ.
रात्रि રાત્ર.
अङ्गलभूमि. ઈંગ્લાંડ.
धृति હિંમત.
स्निह् ૪ થોગણ. પરસ્મૈ. પ્યાર આવવો.
श्लिष् ઉપસર્ગ आ, ૪ થોગણ. ભેટવું.
सृ ઉપસર્ગ प्र० પ્રસરવું.
प्रच्छ्(पृच्छ्)ઉપસર્ગ

નો જમાઈ અને રામનો બનેવી.
लोभ પુ. લોભ.
बहु વિશે. ઘણા, બહુ.
कृषीवल પુ. ખેડૂત.
शम्बूक પુ. એક માણસનું નામ.
निपुण વિશે-હોશિયાર.
विवर ન. ગુફા.
आङ्ग्लभौम પુ. અંગ્રેજ.

જાતનો એક માણસ.
आश्रम પુ. મઠ.
मदन કામદેવનું નામ.
निन्दा સ્ત્રી. નિંદા.
प्रकर्ष પુ. મોટાઈ, વધારેપણું.
धीर વિશે. બહાદુર (માણસ.)
निसद् (निषीद्) પરસ્મૈ. ૧ લો ગણ. બેસવું.

આ, આત્મને. રજા લેવી.
कृ ઉપસર્ગ अधि, અધિકાર આપવો. (કર્મણિ વાચ્ય, અધિકાર મળવો.)
पद् ઉપસર્ગ उत्, ૪ થો ગણ. પેદા થવું, નિકળવું.
वा અ. અથવા.
*च અ. અને.

વાક્યો

सुजनस्य कीर्तिर्लोके प्रसरति.
सङ्कटे धीरा धृतिं न मुञ्चन्ति.
रामः प्रीत्या पुत्रमाश्लिष्यति.
मुक्तये देवं भजति.
यक्षाणां वसत्या आगच्छन्.
दुःखं दुष्कृतेरुत्पद्यते.
मदनो रतेर्वल्लभः.

श्रुत्यां शूद्रो नाधिक्रियते.
मूर्खाणां स्तुतीर्निन्दा वा नगणयन्ति बुधाः.
प्रकृतिभिर्नृपः सेव्यते.
गोपो धेनू रक्षति.
वध्वो नद्या जलमानयन्ति.
श्वश्रूर्जामातरि स्निह्यति.

---

* च અથવા वा જોડાયલા શબ્દના વર્ગના દરેકની પછી કે એકવાર એટલે સર્વેની પાછળ વપરાયછે. જેમ કે हरिश्चगोविंदश्च અથવા हरिर्गोविंदश्च.

कृष्णाः पालक ईश्वरः.
बुद्धेः प्रकर्षः कीर्तये भवति.
भूमौ निषीदति.
जामातुर्ऋष्यशृङ्गस्याश्रमं रामस्य मातरो ऽगच्छन्.
यातॄर्ननान्दरं चापृच्छन्सीता, पश्चादगच्छत्पितुर्गृहम्.
चन्द्रस्य कान्तिं पश्यति.
सुकृतीनां फलमनुभवति.
लोभेन बुद्धिश्चलति.
रघोः पिता वसिष्ठस्य धेनुमरक्षत्.
नारायणस्य कृतयोहरेः प्रीत्यै नभवन्ति.
हरिः प्रकृत्या साधुर्वर्तते.
रामः पित्रे मात्रेच पिण्डानयच्छत्.

स्मृत्यां धर्मः कथ्यते.

શંબુકનો ધંધો ખેડૂતનો છે.
સીતા હમેશાં (પોતાની) સાસૂને ખુશ કરતી હવી.
રાજાનો પ્રધાન નીતિમાં હુશિયાર છે.
સ્મૃતિઓમાં મનુની શ્રેષ્ઠ છે.
સીતા (પોતાના) વરની બેનના વર ઋષ્યશૃંગને નમતી હવી.
રામ માણસને (તેની) જ્યાત પૂછતો હવો.
માણસ આબાદી ઈચ્છે છે.
અંગ્રેજો અહીં ઇંગ્લાંડથી આવે છે.
વેરૂલની પડોશની ગુફામાં દેવતાઓની ઘણી મૂર્તિઓ છે.
વિશ્વામિત્ર જાતે કરીને ક્ષત્રી હતો; પછીથી તે બ્રાહ્મણ થતો હવો.
રામ (પોતાની) બેન શાંતાને જોતો હતો અને (પોતાની) માને નમતો હવો.

મહારાષ્ટ્રમાં જુવાન બૈરીઓનો વિનય વખાણવા લાયક છે.	હરિ (તેની) વાતો ધ્યાનમાં કાઢતો હવો*
	+ કૃષ્ણને ઘણી દીકરીઓ હતી.

પાઠ ૨૨ મો.

આજ્ઞાર્થ વિષે.

પરસ્મૈપદ પ્રત્યય.

૧ લો પુ.	आनि	आव	आम
૨ જો પુ.	....	तम्	त
૩ જો પુ.	तु	ताम्	अन्तु અથવા न्तु
	वदानि	वदाव	वदाम
	वद	वदतम्	वदत
	वदतु	वदताम्	वदन्तु.

---

* આ ઠેકાણે ની ધાતુ વાપરવો.

+ કૃષ્ણને ષષ્ઠી અને દીકરીઓને પ્રથમા વિભક્તિ લગાડવી. उ કારાંત વિશેષણોના સ્ત્રીલિંગનાં રૂપો મ૨૭ પ્રમાણે પુલ્લિંગના જેવાંજ થાયછે. વળી બીજું રૂપ ई લગાડ્યાથી થાયછે.

શબ્દો

मा અવ્યય. નહિ.
अनृत ન. જૂઠાણું, અસત્ય.
वयस्य પુ. સોબતી, મિત્ર.
भद्र ન. કલ્યાણ, નફો.
वत्स પુ. છોકરૂં.
डिम्भ પુ. છોકરૂં.
सर्वदा અવ્યય. હમેશાં.
पाठ પુ. પાઠ.
राज्ञी સ્ત્રી. રાણી.
उपदेश પુ. સલાહ.
दुर्ग ન. મુશ્કેલી.
शङ्का સ્ત્રી. વહેમ.
अभिधान ન. નામ.
रस પુ. રસ.
सोम પુ. એક છોડવો જે યજ્ઞમાં વાપરેછે તે.
रेरे અ. અરે!
भू ઉપસર્ગ अनु અનુભવ થવો, લાગવું.

વાક્યો.

सत्व जयतु.
वत्स पितरं प्रणम.
अयोध्यां दूता गच्छन्तु.
पुत्रावश्वमारोहताम्.
रेरे! मा विनयं त्यजत.
सख्यौ पुष्पाण्यानयतम्.
वयस्योपवनं प्रविशाव.
जलं त्यज घृतं पिब.
कथं व्याघ्राणां सन्निधौ निवसानि.
लोको दुर्गाणि तरतु; भद्राणि पश्यतु.
नराणां व्याधयो नश्यन्तु.
मयूरौ प्रासादस्य शिखरे नृत्यताम्.
बालका अनृतं मा वदत.
आसनयोर्निषीदतम्.
डिम्भ जननीमाव्हय.
भूपतयः सर्वदा प्रजा धर्मेण रक्षन्तु.

जनः सदानन्दमनुभवतु.

(તમારા) ભાઈનું નામ કહો.
છોકરાં, નિશાળે જાઓ ને (તમારો) પાઠ શીખો.
ઈશ્વર રાણીનું રક્ષણ કરો.
ડાહ્યા માણસોની શીખામણ (આપણે) પાળો.
દેવતાઓ ધરાઓ.
હરી તથા માધવ બડબડો.
(આપણે) સોમનો રસ પીઓ.
રામના જયવિષે *વહેમ છોડી દો.
આરીતે માણસોના શત્રુઓ નાશ પામો.
ગરીબોને પૈસા આપો.
ચાંડાળ, બ્રાહ્મણને અડકતો મા.
(તેના) કુળનાં સારાં કામો (તે) યાદ રાખો.

માણસોનાં વખાણ (આપણને) ઘટાર્થ થાઓ.

પાઠ ૨૩ મો.

આજ્ઞાર્થ (સાધણ)

આત્મનેપદના પ્રત્યય.

૧ લો પુ.	ऐ	आवहै	आमहै
૨ જો પુ.	स्व	इथाम्	ध्वम्
૩ જો પુ.	ताम्	इताम्	अन्ताम् અથવા न्ताम्
	मोदै	मोदावहै	मोदामहै
	मोदस्व	मोदेथाम्	मोदध्वम्
	मोदताम्	मोदेताम्	मोदन्ताम्

---

* આ ઠેકાણે સપ્તમી વિભક્તિનો ઉપયોગ કરવો.

मन् ૪ થો ગણ, આત્મને, વિચારવું, માનવું, ગણવું.
वृत् ઉપસર્ગ प्र, કામે લાગવું
जि ઉપસર્ગ वि, આત્મને. જીતવું.
पद् ઉપસર્ગ प्रति તરફ઼દારી કરવું, કરવું.
शत्रुभिः सह युध्यस्व.
चित्तं स्वास्थ्यं लभताम्.
शिष्या गुरून् वन्दध्वम्.
प्रजाया हिताय पार्थिवाः प्रवर्तन्ताम्.
कन्ये गीतं शिक्षेताम्.
भर्तारं सेवेथाम्.
कथं दुःखं सहे.
कीर्तये यतामहे.

રાણીના શત્રુઓ ધ્રૂજો.
(તું) કેરી ચાખ.
(તમે) સંસ્કૃતનો અભ્યાસ આરંભો.
ઈશ્વરના હૂકમો (ને) (આપણે) તાબે થાઓ.
ચંદ્રમા પ્રકાશો.

आचार પુ. યોગ્યચાલ.
अभिलाष પુ આશા, ઈચ્છા.
खल પુ. લુચ્ચો.
वार्ता સ્ત્રી. વાત, ખબર, બ્યાન.
पार्थिव પુ. રાજા.
देवदत्त પુ. એક પુરૂષનું નામ.
भूपते विजयस्व.
भ्रातुर्गुणान् मा श्लाघध्वम्.
नरा धान्यस्य समृद्ध्या मोदन्ताम्.
आचारं प्रतिपद्येथाम्.
जनानां धर्मेऽभिलाषो वर्धताम्.
शृगालो म्रियताम्.
वार्ताः श्रूयन्ताम्.

(બે ચોપડીઓ અહીં લવાઓ.
(તમે બંને) મને શત્રુ ન ગણો.
માણસોની આબાદીથી ખુશ થાઓ.
લુચ્ચા, મર.
માણસો (પોતાનાં) નઠારાં કામોને વાસ્તે શરમાઓ.

પાઠ ૨૪ મો.

કેટલાંએક ઉપયોગી કૃદંતો.

ધાતુને त લગાડવાથી ભૂત કર્મણિવાચ્ય કૃદંતો થાયછે; જેમ, श्रु સાંભળવું, श्रुत સાંભળ્યું.

ધાતુને तुम्* લગાડવાથી ચતુર્થી નામ કૃદંત થાયછે; જેમ, श्रु સાંભળવું, श्रोतुम् સાંભળવાને.

ધાતુને त्वा લગાડવાથી અવ્યય ભૂત કૃદંત થાયછે; જેમ, श्रु સાંભળવું, श्रुत्वा સાંભળીને. ધાતુની પહેલાં ઉપસર્ગ હોયછે ત્યારે त्वा ને ઠેકાણે य થાયછે; अनुभूय અનુભવ કરીને. ધાતુને છેડે હ્રસ્વ સ્વર હોયછે ત્યારે આ યની પહેલાં त् આવેછે; अनुकृत्य નકલ કરીને. य સિવાય બીજા સઘળા આ પ્રત્યયો લગાડતાં કેટલાએક ધાતુમાં इ નો ઉમેરો થાયછે. તોપણ સાધારણ નિયમ એવો છે કે હ્રસ્વ સ્વરો જે ધાતુઓને અંતે છે તે ધાતુઓમાં એ ઉમેરો થતો નથી. ધાતુઓમાં બીજા કેટલાક ફેરફાર થાયછે, તેઓ એટલા બધા છે કે આ ઠેકાણે લખી શકાતા નથી.

વર્તમાન કૃદંત કરવો હોય તો પહેલાં ધાતુની પાછળ

---

* છેલ્લા અથવા ઉપાન્ત્ય સ્વરનો આ પ્રત્યય લગાડતાં ગુણ થાયછે.

રૂપાખ્યાપનના પ્રત્યય મૂકવા, + અને પછી જો ધાતુને પરસ્મૈપદના પ્રત્યય લાગતા હોય તો તેની પછી अत् મૂકવો (અથવા જો પાછલા શબ્દને છેડે अ હોય તો त् મૂકવો). જ્યારે ધાતુને આત્મનેપદના પ્રત્યય લાગેછે ત્યારે मान મૂકવો. (અને જો ધાતુને છેડે अ ન હોય તો आन મૂકવો.)

કેટલાએક ધાતુનાં ભૂત કર્મણિવાચ્ય કૃદંતોની ટીપ.

अस्	ફેંકવું,	अस्त.	दुष्	નઠારાથવું,	दुष्ट.
आप्	મેળવવું,	आप्त.	दृश्	જોવું,	दृष्ट.
कम्	ઈચ્છવું, ચાહાવું,	कान्त.	धा	મૂકવું, પાસે રાખવું,	हित.
कृष्	લીંટી દોરવી, ખેડવું,	कृष्ट.	धृष्	મગરૂર થવું, હિંમત રાખવી,	धृष्ट.
क्रम्	જવું,	क्रान्त.	नम्	નમવું,	नत.
क्रुध्	ગુસ્સે થવું,	क्रुद्ध.	नश्	નાશ પામવો,	नष्ट.
क्लम्	થાકીજવું,	क्लान्त.	पच्	રાંધવું,	पक्व.
खन्	ખોદવું,	खात.	पद्	જવું,	पन्न.
क्षम्	માફ કરવું,	क्षान्त.	पुष्	પોષવું,	पुष्ट.
क्षुभ्	ગડબડાટ થવો,	क्षुब्ध.	प्रच्छ्	પૂછવું,	पृष्ट.
गम्	જવું,	गत.	बन्ध्	બાંધવું,	बद्ध.
गुह्	સંતાડવું,	गूढ	भज्	ભજવું,	भक्त.
तुष्	ધરાવું,	तुष्ट.	मन	ધ્યાન રાખવું,	मत.

+ અથવા વધારે સામાન્ય રીતે બોલીએ તો રૂપાખ્યાપનના કાળોના દ્વિવચન તથા બહુવચનના પ્રત્યયો લાગતા પહેલાં ધાતુનું જે રૂપ થાયછે તે રાખવું અને તે ઉપર પછી કૃદંતનો પ્રત્યય લગાડવો.

त्यज् તજવું,	त्यक्त.	मस्ज डૂબાવવું,	मग्न.
दह् બાળવું,	दग्ध	मुच् છોડવવું,	मुक्त.
दिश् દેખાડવું,	दिष्ट.	मुह् બેવકુફ થવું,	मूढ,
यज् પૂજવું.,	इष्ट.	અથવા,	मुग्ध.
युज् મળવું,	युक्त.	विश् પેસવું,	विष्ट.
रभ् કામે લાગવું,	रब्ध.	वृत् હોવું,	वृत्त.
रम् રમવું,	रत.	शम् ચૂપ થવું,	शान्त.
रुह् ઊગવું,	रूढ	शंस् વખાણવું,	शस्त.
लभ् મેળવવું,	लब्ध.	श्लिष् ભેટવું,	श्लिष्ट.
लुभ् લોભ કરવો,	लुब्ध.	सह् સહેવું,	सोढ.
वच् બોલવું,	उक्त.	सृज् સરજાવવું, છોડીદેવું,	सृष्ट.
वद् બોલવું,	उदित.	स्पृश् અડકવું,	स्पृष्ट.
वह् વહેવું,	ऊढ.	हन् મારીનાખવું,	हत.

શબ્દો.

उटज પુ. ઝૂપડું.

कुम्भकार પુ. કુંભાર. पीडा સ્ત્રી. દુઃખ. यज्ञिय વિશે. યજ્ઞનું.

घट પુ. ઘડો. उपाय પુ. ઉપાય. पङ्क પુ. કાદવ.

सर्प પુ. સાપ. मति સ્ત્રી. બુદ્ધિ. कूप પુ. કૂવો.

समर्थ વિ. શક્તિમાન.

भृ ૧ લોગણ. પરસ્મૈ અને આત્મને. ઉપસર્ગ उत्, બચાવવું, છોડવવું, ઊંચકવું.

વાક્યો.

जलं पातुं नदीमगच्छत्.
कुम्भकारेण घटः कृतः.*
हरिणा सर्पो दृष्टः.
ग्रामं गन्तुमिच्छामि.
जनानां पीडाः परिहर्तुमीश्वरः समर्थोऽस्ति.
भार्यां त्यक्त्वा वनं गतः.
रामस्य पीडा नष्टा.
उपायश्चिन्तितः.
गृहं प्रविष्टः किङ्करः.
अश्वमारोढुं मतिर्जाता.
शम्बूकेन कथितां वार्तां श्रुत्वा रामो ऽमुह्यत्.
नद्यास्तीरे चिरं स्थित्वोटजं निवृत्ता सीता.
शत्रून् जित्वा नगरीं प्राविशत्.
सखीभिः पृष्टा ललना ऽलज्जत.
क्लेशः सोढः सीतया.
पृथिव्यां चरितुं यज्ञियो ऽश्वो मुक्तः.
वनात्प्रतिनिवृत्य रामो राज्यं कर्तुमारभत.
पङ्के पतितां धेनुमुद्धरति.
रक्षितोऽस्मि देवेन.
गृहं प्रविश्य क माताेत्य पृच्छत्.
लक्ष्म्या मदेन स्पृष्टो ऽसि.
रामेण बहवः कूपास्तडागाश्चो-त्खाताः.
एवमुक्तो हरि ब्राह्मणाय धनमयच्छत्.
अश्वमारोढुं+ मतिर्जाता.

---

* જે વાક્યોમાં ભૂત કૃદંત વાપર્યો હોય તે ઠેકાણે अस्ति ક્રિયાપદનો અધ્યાહાર સમજવો.

\+ रुह् ધાતુ પરથી.

પાઠ ૨૫ મો.

વ્યંજનાંત નામો.

સંસ્કૃત વ્યાકરણોમાં વિભક્તિઓના સામાન્ય પ્રત્યયો નીચે લખેલાછે.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્ર૦	स्	औ	अस्
દ્વિ૦	अम्	——	——
તૃ૦	आ	भ्याम्	भिस्
ચ૦	ए	——	भ्यस्
પં૦	अस्	——	——
ષ૦	——	ओस्	आम्
સ૦	इ	ओस्	सु

વ્યંજનાંત નામોને ઊપલા પ્રત્યયો કાંઈ ફેરફાર કર્યાવિના લગાડાયછે; તોપણ મૂળ રૂપ નામોમાં કેટલાએક ફેરફાર થાયછે તે ફેરફાર થોડીવાર પછી આપણે જણાવીશું.

કેટલાંએક નામોમાં કંઈ ફેરફાર થતો નથી, અને તેઓ પુલ્લિંગે અથવા સ્ત્રીલિંગે હોય, તોપણ તેઓનાં રૂપો સરખાંજ થાયછે; ઉ૦ भूभृत् પુ૦ मरुत् પુ૦ दृषद् સ્ત્રી૦ ઈત્યાદિ.

मरुत् पु०

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્ર०	*मरुत्	मरुतौ	मरुतः
દ્વિ०	मरुतम्	——	——
તૃ०	मरुता	मरुद्भ्याम्	मरुद्भिः
ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.

वाच् स्त्री.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્ર०	+वाक्	वाचौ	वाचः
દ્વિ०	वाचम्	——	——
તૃ०	वाचा	वाग्भ्याम्	वाग्भिः
ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.

૨. જે નામોને છેડે वत् તથા मत् હોયછે તે નામોમાં પહેલાં પાંચ રૂપોમાં છેલ્લા त् ની પહેલાં न् મૂકવામાં આવેછે.

भगवत् पु०

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્ર०	भगवान्	भगवन्तौ	भगवन्तः

---

* જ્યારે કોઈ શબ્દને છેડે એક કરતાં વધારે વ્યંજન હોયછે, ત્યારે પહેલો કાયમ રહેછે, અને બીજો ઊડી જાયછે. ઉ. मरुत् ની સાથે स् આવ્યાથી मरुत्स થાયછે, પણ स् ઊડી જાયછે, ત્યારે मरुत् રૂપ રહેછે.

+ અઘોષ વ્યંજનના પહેલાં च् આવે તો તેનો क् થાયછે, અને ઘોષ વ્યંજનની પહેલાં આવે તો ग् થાયછે.

દ્વિ०	भगवन्तम्	——	भगवतः
તૃ०	भगवता	भगवद्भ्याम्	भगवद्भिः
ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ	ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.

સંબોધનનું એકવચન भगवन् અને તેનું દ્વિવચન તથા બહુવચન પ્રથમાનાં જેવાંજ થાયછે.

૩. વર્તમાન કૃદંત અને ઊપલાં નામોનાં રૂપમાં પ્રથમાના એકવચનમાંજ તફાવત છે. છેલ્લા અક્ષરનો સ્વર अ -હ્રસ્વ હોયછે; ઊ. गच्छत् વ. કૃદંત, गच्छन् પ્ર० એકવચન.

૪. વ્યંજનાંત નપુંસક નામોનાં પ્રથમા તથા દ્વિતીયાનાં રૂપો નીચે પ્રમાણે છે.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્ર०ત०દ્વિ०	जगत्	जगती	जगन्ति
પ્ર०ત०દ્વિ०	गच्छत्	गच्छती	गच्छन्ति

૫. અહિં પ્રથમાને સારૂ કોઈ પ્રત્યય નથી અને દ્વિવચન તથા બહુવચન ई અને इ લગાડ્યાથી થાયછે. इ પહેલાં न् છેલ્લા વ્યંજનને લગાડાયછે. વર્તમાન કૃદંતનું નપુંસક લિંગનું દ્વિવચન સ્ત્રીલિંગના જેવુંજ છે.* भवत् વ. કૃ.

* જે વિશેષણને છેડે मत् અથવા वत् આવેછે તે વિશેષણોનાં સ્ત્રીલિંગનાં રૂપો તથા વર્તમાન કૃદંતોનાં સ્ત્રીલિંગનાં રૂપો ई ઉમેર્યાથી થાયછે. ઊ० आयुष्मती લાંબી ઉમરવાળી. પહેલા તથા ચોથા ગણના ધાતુઓનાં વર્તમાન કૃદંતોના છેલ્લા त् નીસાથે ई લગાડતા પહેલાં न् પહેલો જોડવામાં આવેછે, અને છઠ્ઠા તથા દશમા ગણના ધાતુઓનાં વર્તમાન કૃદંતોના છેલ્લા त् ની સાથે न् મરજીમાં આવે તો પહેલો જોડાયછે.

भवन्ती સ્ત્રી. અને ન. દ્વિ., विशत् પ. દ્ર. विशन्ती અથવા विशती સ્ત્રી. અને ન. દ્વિ., ઈત્યાદિ.

भूभृत् પુ. રાજા.
दृषद् સ્ત્રી. પથ્થર.
सुहृद् પુ. મિત્ર.
प्रतिपद् સ્ત્રી. પડવો.
मरुत् પુ. પવન, એક દેવ.
शरद् સ્ત્રી. શરદ્ ઋતુ.
विद्युत् સ્ત્રી. વીજળી.
सम्पद् સ્ત્રી. દોલત, આબાદી.
वियत् ન. આકાશ.
भगवत् વિશે. ઈશ્વરી, શોભાયમાન.
यशस्वत् વિશે. કીર્તિવાન.
श्रीमत् વિશે. આબાદ.
गुणवत् વિશે. ગુણવાળો.
भवत् સર્વ. આપ, સાહેબ.
वाच् સ્ત્રી. વાચા.
जगत् ન. દુનિઆ.

आयुष्मत् વિશે. લાંબી ઊમરવાળો.
धीमत् વિશે. બુદ્ધિવાળો, ડાહ્યો.
मुर्तिमत् વિશે. આકારવાળો.
परवत् વિશે. આધીન.
सुखभाज् વિશે. સુખી, જેઓ સુખ ભોગવેછે તે.
हुतभुज् પુ. દેવતા, અગ્નિ.
महोत्सव પુ. મોટો ઉચ્છવ.
कार्तिक પુ. મહિનાનુંનામ.
वासुदेव પુ. કૃષ્ણનુંનામ.
नल પુ. એક રાજાનું નામ.
मृग પુ. હરણ.
ईक्ष ઉપસર્ગ उप, વીસરીજવું, ન ગણકારવું.

विद् ૪ થો ગણ આત્મને૦ હોવું.

વર્તમાન કૃદંતો.

जयत् જીતતો	पश्यत् જોતો.	चोदयत् હાંકતો
कुर्वत् કરતો	गच्छत् જતો.	वसत् વસતો.
शासत्† રાજ કરતો		

વાક્યો

नृशंसेभ्यो गुणवतामपि भयं विद्यते.
चंद्रस्य प्रकाशः शरद्याल्हादको भवति.
रामो मूर्तिमान् धर्म इव.
जयतः शत्रून् मोपेक्षस्व.
भवद्भिरादिष्टः किङ्करो नगरमगच्छत्.
नमो भगवते वासुदेवाय.
पश्यतो गुरोः शिष्येणाविनयः कृतः
हुतभजा दग्धमरण्यमपश्यन्नलः
विद्युता सह मेघो वियति वर्तते.
वत्स आयुष्मान् भव.
धीमन्तो लोके यशस्वन्तो भवन्ति.
दिनेषु गच्छत्सु नारायणः पण्डितो ऽभवत्.
कवीनां वाक्षु माधुर्यमस्ति.
सुल्हृदो वचनमलङ्घनीयम्.
भवन्तः पुत्रैः सहागच्छन्त्विति-श्रीमतो देवस्याज्ञा.
महीं शासति दशरथे भूभृति जनाः सुखभाजोऽभवन्.
मरुतां भर्तार्जुनं द्रष्टु मिच्छति.

---

† પહેલી પાંચ વિભક્તિઓના રૂપમાં त् ની પહેલાં न् મૂકાતો નથી.

નારાયણ આધીન નથી.
હરણો વનમાં પથ્થરો ઉપર બેસેછે.
ઇંદ્ર દેવતાઓનો પ્રભુ છે.
કાર્તિકને પડવે મોટો ઓચ્છવ છે.
હું છોકરાને નિશાળે જતા જોતો હવો.
આબાદીમાં ઘણા માણસો (એક) માણસને અનુસરેછે.
દુઃખમાં (તેના) મિત્રોવડે માણસ ત્યજાયછે.
કૃષ્ણ માણસોને ઘોડાઓ હાંકતાં જોતો હવો.
જતીઓ દુનિઆને જંગલ ગણેછે.
બુદ્ધિવાન નારાયણથી એક ગ્રંથ લખાયછે.
અયોધ્યાના આબાદ શહેરમાં રામ રહેતો હવો.

પાઠ ૨૬ મો.

અન્ તથા ઇન્ છેડાવાળાં નામો.

૧. પ્રથમાના એકવચનનો સ્ પ્રત્યય ઊડી જાયછે.

૨. પ્રથમાના એકવચનમાં અને જે પ્રત્યયોના આરંભમાં વ્યંજન છે તે પ્રત્યય આવતાં ન્ ઊડી જાયછે.

૩. પહેલાં પાંચ રૂપોમાં અ દીર્ઘ થાયછે, અને પ્રથમાના એકવચનમાંજ ઇ દીર્ઘ થાયછે, નપુંસક લિંગનાં નામોને એ નિયમ લાગુ પડતો નથી. પરંતુ પ્રથમા અને દ્વિતીયા વિભક્તિના બહુવચનમાં અ અને ઇ દીર્ઘ થાયછે.

૪. દ્વિતીયાના બહુવચનનો અસ્ પ્રત્યય લગાડતાં અને તે પછીના બધા સ્વર પ્રત્યયો લગાડતાં અ ઊડી જા-

યછે. પણ જ્યારે अ ની પહેલાં જોડાક્ષર વ્યંજન આવેછે અને તે જોડાક્ષર વ્યંજનનો છેલ્લો અક્ષર म् અથવા व् હોયછે ત્યારે अ ઉડી જતો નથી. પુલ્લિંગ તથા નપુંસક નામોના સપ્તમીના એકવચનમાં અને નપુંસક નામોના પ્રથમા અને દ્વિતીયાના દ્વિવચનમાં આ નિયમ મરજી પ્રમાણે પાળવામાં આવેછે.

૫. સંબોધનનું એકવચન મૂળનામના જેવુંજ હોયછે. નપુંસક નામોમાં એકવચનમાં न् મરજીમાં આવે તો ઉડાવી દેવાયછે.

राजन् પુ.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્ર०	राजा	राजानौ	राजानः
દ્વિ०	राजानम्	——	राज्ञः*
તૃ०	राज्ञा	राजभ्याम्	राजभिः
સ०	राज्ञि-राजनि.	राज्ञोः	राजसु
સં०	राजन्	——	——

आत्मन् પુ.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન.
પ્ર०	आत्मा	आत्मानौ	आत्मानः

---

* છેલ્લા अन् નો अ ઉડી ગયો એટલે राज्न् રહ્યું. સંધિના એક નિયમ પ્રમાણે न् નો ञ् થયો, તે પાછલા ज् ની સાથે મળીને ज्ञ થાયછે.

દ્વિ०	आत्मानम्	——	आत्मनः
તૃ०	आत्मना	आत्मभ्याम्	आत्मभिः
ઇત્યાદી.	ઇત્યાદી.	ઇત્યાદી.	ઇત્યાદી.

नामन् ન.

પ્રથ. તથા દ્વિ० नाम   नामनी અથવા नाम्नी   नामानि

સ० नामनि नाम्नि

સંબોધન नामन् અથવા नाम

शशिन् પુ.

પ્ર०	शशी	शशिनौ	शशिनः
દ્વિ०	शशिनम्	———	———
તૃ०	शशिना	शशिभ्याम्	शशिभिः
ઇત્યાદી.	ઇત્યાદી.	ઇત્યાદી.	ઇત્યાદી.

भाविन् ન.

પ્રથ. તથા દ્વિ० भावि   भाविनी   भावीनि

સંબોધન.   भाविन् અથવા भावि

બીજા રૂપ शशिन् પ્રમાણે.

શબ્દો.

राजन् પુ. રાજા.	विश्वकर्मन् પુ. દેવતાઓનો શિલ્પી.	मेधाविन्* વિ. બુદ્ધિમાન, અક્કલવાળો.
आत्मन् પુ. આત્મા, પોતે.	प्राणिन् પુ. પ્રાણી.	

---

* इन् છેડાવાળાં વિશેષણનું સ્ત્રીલિંગ રૂપ ई મેળવ્યાથી થાયછે; જેમ मेधाविनी બુદ્ધિવાળી બઇરી.

नामन् न. નામ.
कर्मन् न. કામ.
भर्मन् न. ઘર.
ब्रह्मन् पु. પેદા કરનાર.
पक्षिन् पु. પક્ષી.
कञ्चुकिन् पु. બૈરાંના ઓરડાનો ચાકર.
योगिन् पु. જોગી.
कुशलिन् वि. સુખી.
अनुजीविन् वि. ચાકર.

वर्त्मन् पु. રસ્તો.
अश्मन् पु. પત્થર.
चर्मन् न. ચામડું.
प्रेमन् पु. પ્યાર.
महिमन् पु. મોટાઈ.
स्वामिन् पु. સ્વામી.
शिखरिन् पु. પર્વત.
भाविन् वि. જે થવાનું તે.
फलाशिन् वि. ફળ ખાનાર.
क्षेत्रगामिन् वि. ક્ષેત્રે જનાર.
अपराधिन् वि. અપરાધી.
जगत्कर्तृ જગતનો કર્તા.

उपानह्* स्त्री. જોડો, ખાસડું.
अमात्य पु. સલાહ આપનાર.
पुण्यवत् वि. પુણ્યવાન.
नाश पु. નાશ.
अनर्थ पु. ગેર ફાયદો. દુઃખ.
अम्बर न. આકાશ.
वसुदेव पु. કૃષ્ણના બાપનું નામ.
परिणाम पु. પરિણામ, ફળ,
निवृत्तिमत् वि સુખી.
आत्मजा स्त्री. છોકરી.
यात्रिक पु. જાત્રાળુ.
अन्तःपुर न. જનાનો.

तॄ (ઉપસર્ગ अव) નો વર્ત્ત. કૃદંત अवतरन् ઊતરતો.
कुण्ठ નો વર્ત્ત કૃદંત कुण्ठन રોકેલા.

---

* આ શબ્દનો ह् પ્રથમાના એકવચનમાં અને અઘોષ વ્યંજન પહેલાં त् અને ઘોષ વ્યંજનની પહેલાં द् થાયછે.

વાક્યો.

योगिनः फलाशिनो भवन्ति.
अपराधिनं मा क्षमस्व.
अनुजीविने कुप्यति भर्ता.
दशरथस्य पुत्रो नाम्ना रामः.
ब्रह्मणः प्रजाः प्रजायन्ते.
राजन् कुशली भव.
कञ्चुकी राज्ञामन्तः पुरेऽधिकृतः पुरुषः.
भाविनोऽनर्थान् ज्ञातुं न समर्थोऽस्ति जनः
अश्मभिरश्वस्य गतिः कुण्ठिता.
जगत्कर्तुर्महिम्नां फलं सर्वत्र दृश्यते.
क्षेत्रगामिना वर्त्मना गच्छन्तं यात्रिकमपश्यम्.
जनस्य कल्याणाय यतमानेन रामेणात्मा क्लेशमुपानीयत.
आत्मनः पुत्राणां कर्मसु कौशलं प्रशंसति.
कृष्णो वसुदेवस्य भर्मणि वसन्न* म्बराद्वतरन्तं नारदमपश्यत्.

॥ राज्ञः प्रियाय सुहृदे सचिवाय कार्याद् ॥
॥ दत्त्वात्मजां भवतु निर्वृतिमानमात्यः ॥

દેવદત્ત બુદ્ધિમાન છે.
બાપ (પોતાના) છોકરાને પ્રીતિથી ભેટતો હવો.
નળ વિશ્વકર્માનો છોકરો હતો.
પક્ષીઓ આકાશમાં ઊડે છે.
મને છોકરાનાં નામો સાંભરતાં નથી.
જોડાઓ ચામડાના બને છે.
હરિનો નાશ (તેના) કામોનો પરિણામ છે.

---

* ङ्, ण् અને न् ની પૂર્વે હ્રસ્વસ્વર અને પાછળ ગમે તે સ્વર આવે તો તેઓ બેવડાય છે.

ચાકરો તેઓના ધણીની પાછળ જાયછે.	બ્રહ્મા પ્રાણીઓ, આકાશ, અને પથ્થરો સરજતા હતા.
ઝાડ પર્વતો ઉપર ઊગેછે.	

પાઠ ૨૭ મો.

अस्, वस्, તથા यस्, છેડાવાળાં નામો.

૧. अस्, નો अ દીર્ઘ કરવો અને स् છેલ્લો અક્ષર કાઢી નાખવો એટલે પ્રથમાનું એકવચન થશે.

૨. જેને આરંભે ઘોષ વ્યંજનો હોયછે એવા પ્રત્યયો લગાડતાં अस् નો સંધિના નિયમ પ્રમાણે ओ થાયછે.

૩. वस् તથા यस् છેડાવાળાં નામોમાં પહેલાં પાંચ રૂપોમાં છેલ્લા स् ની પહેલાં न् આવેછે, અને ઉપાંત્ય अ દીર્ઘ થાયછે. પ્રથમાના એક વચનને છેડે वा અને वान् થાયછે.

૪. દ્વિતીયાના બહુવચનમાં અને ત્યારપછીના સ્વર પ્રત્યયો લગાડતાં वस् ના व નો उ થાયછે, અને વ્યંજન પ્રત્યયો લગાડતાં स् નો त् થાયછે.

૫. (૨) માં કહેલો સંધિનો નિયમ यस् છેડાવાળાં નામોને પણ લાગુ પડેછે.

૬. નપુંસક લિંગનાં નામોના પ્રથમા અને દ્વિતીયાના એક વચનમાંનો પહેલો अ હોય તો તે દીર્ઘ થતો નથી.

चन्द्रमस् પુ.

પ્ર०	चन्द्रमाः	चन्द्रमसौ	चन्द्रमसः
દ્વિ०	चन्द्रमसम्	——	——
તૃ०	चन्द्रमसा	चन्द्रमोभ्याम्	चन्द्रमोभिः
ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.

* विद्वस्. પુ.

પ્ર०	विद्वान्	विद्वांसौ	विद्वांसः
દ્વિ०	विद्वांसम्	—	विदुषः
તૃ०	विदुषा‡	विद्वद्भ्याम्	विद्वद्भिः
ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.

श्रेयस् પુ.

પ્ર०	श्रेयान्	श्रेयांसौ	श्रेयांसः
દ્વિ०	श्रेयांसम्	——	श्रेयसः
તૃ०	श्रेयसा	श्रेयोभ्याम्	श्रेयोभिः
ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.	ઈત્યાદિ.

---

* वस् છેડાવાળાં વિશેષણનું સ્ત્રીલિંગ રૂપ व નું उ કરી ई ઉમેર્યાથી થાયછે. ઉ. विदुषी બુદ્ધિમાન સ્ત્રી. ईयस् કે एयस् છેડાવાળાં વિશેષણનું સ્ત્રીલિંગ રૂપ માત્ર ई ઉમેર્યાથી થાયછે.

‡ अ અથવા आ સિવાય કોઈપણ બીજા સ્વરની અથવા કંઠસ્થાની અક્ષરની પછી જ્યારે स આવેછે ત્યારે તેનો ष થયું કરીને થાયછે.

मनस् न.

પ્ર૦ તથા દ્વિ૦	मनः	मनसी	मनांसि

वेधस् પુ૦ બ્રહ્મા.
दुर्वासस् પુ. એક ઋષિનું નામ.
वनौकस् પુ. વનમાં રહેનાર.
दिवौकस् પુ. દેવ.
वयस् ન. ઉમર.
छन्दस् ન. વેદ.
तेजस् ન. અજવાળું.
तपस् ન. તપ.
तमस् ન. અંધારૂં.
यशस् ન. કીર્તિ, યશ.
रजस् ન. ધૂળ, પરાગ.
रक्षस् ન. રાક્ષસ.
वक्षस् ન. છાતી.
वचस् ન. વાચા.
हविस् ન. બળિદાન.
चक्षुस् ન. આંખ.
धनुस् ન. ધનુષ્ય. કામઠું.
पूजास्थान ન. પૂજા કરવાનો પદાર્થ.
गुणिन् વિશે. ગુણવાન.
लिङ्ग ન. જાતિ.
अभूमि સ્ત્રી. જમીન નહિ તે.

वासस् ન. લૂગડું.
पयस् ન. પાણી.
शिरस् ન. માથું.
मनस् ન. મન.
नभस् ન. આકાશ.
सरस् ન. સરોવર.
कनीयस् વિશે. વધારે નાનું.
विद्वस् વિશે. વિદ્વાન.
अध्यूषिवस् વિશે. વસેલો.
श्रेयस् વિશે. ચઢતો, આબાદ.
ज्यायस् વિશે. વધારે મોટો.
प्रेयस् વિશે. ઘણો વહાલો વધારે વહાલો.
भूयस् વિશે. ઘણો મોટો, વધારે મોટો.
तस्थिवस् વિશે. ઉભેલો.

भीम પુ. એક પાંડવનું નામ.
कीचक પુ. વિરાટ રાજાના સેનાપતિનું નામ.
वर्ण પુ. રંગ.
भगीरथ પુ. એક સૂર્યવંશી

द्वारका સ્ત્રી. શહેરનું નામ.
नैयायिक પુ. ન્યાયશાસ્ત્રનો માનનારો.
प्रियंवदा સ્ત્રી. શકુન્તલાની એક ભોજનેણનું નામ.
भास्वरशुक्ल વિશે. ચળકતું સફેદ.
રાજાનું નામ.
श्वेत વિશે. સફેદ, ધોળું.
जीर्ण વિશે. જૂનું, ઘસાએલું.
नव વિશે. નવું.
परिहित વિશે. પહેરેલું.
विश्वामित्र પુ. એક ઋષિનું નામ.

अयत् વર્ત. કૃ. તેનીસાથે उत् ઉપસર્ગ હોય તો उदयत् ઊગતો; त्वद् સાથે ઉપસર્ગ आ ખાવું, અથવા યત્ન કરવો; मन् ઉપસર્ગ अनु, એટલે કબૂલ કરવું અથવા મળતો વિચાર આવવો; आप् ઉપસર્ગ वि, ઢાંકવું; व्रज् ૧ ભોગણ જવું.

વાક્યો.

मुनयो वनौकसो ऽ भवन्.
देवान् दिवौकसो वदन्ति.
कनीयांसं भ्रातरमाह्वय.
कुशो लवस्य ज्यायान् भ्राता.
प्रेयसो जनान् स्मरति कृष्णः.
उदयन्तं चन्द्रमसं प्रेक्षस्व.
तमोभिर्नभो व्याप्यते.
वाससी परिहिते कन्यया.
श्रेयसे यतते.
शत्रून् शिरस्सु प्रहरति.
मनसा हरिं व्रजति.
तपसां फलमनुभवतु.
दुर्वासाः पाण्डवानां वसतिमगच्छत्.

भूयांसो ऽत्र धान्यराशयो वर्तन्ते.
रामो रक्षांसि हत्वा यशो ऽविन्दत.
गङ्गायाः पयांसि श्वेतानीति श्रूयते.
विद्वद्भिरुपदिष्टो दशरथो यज्ञमाहरत्.
भीमेन वक्षसि ताडितः कीचको ऽम्रियत्.
बहूनि हर्वींष्यग्नौ प्रास्यति.
नगरस्य समीपे तस्थिवद्राजसैन्यमपश्यम्.
द्वारकामध्यूषुषो जनस्य सम्पदो मनसो ऽप्यभूमिरभवन्.
तेजसो भास्वरशुक्लो वर्ण इति नैयायिका मन्यन्ते.
वसिष्ठस्य वचांसि श्रुत्वा विश्वामित्रेण सह रामस्य गमनं दशरथो ऽन्वमन्यत.
गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः.

હરિ (પોતાની) વાચાથી પોતાની માને શાંત કરતો હવો.

નારાયણનો નાનો ભાઈ કાશીમાં છે.

પાણિનિ વેદોને છંદો કહેછે.

પવન ફૂલોમાંથી પરાગને લવેછે.

રાણીનો યશ પૃથ્વીપર પથરાયો.

પ્રિયંવદા દુર્વાસા પાસે જતી હવી અને માફ માગતી હવી.

ભગીરથ (પોતાના) તપોથી બ્રહ્માને ખુશ કરતો હવો.

સરોવરોનાં પાણીઓમાં કમળોનાં ફૂલો છે.

રાજા વિદ્વાનોને માન આપેછે.

જેમ માણસ ઘસાએલાં લૂગડાં મૂકી દેછે અને નવાં પહેરેછે તેમ આત્મા જૂનાં શરીરો મૂકી દેછે અને નવાંમાં પેસેછે.

રઘુ (પોતાના) તીર અને કામઠાંથી પૃથ્વીને જીતતો હવો.

હરિ (પોતાની) આંખવડે સારથીને ઘોડા હાંકતો જોતો હવો.

રામ (પોતાના) નાનાભાઈઓથી સેવાતો હવો.

અગ્નિમાં નાખેલાં બળિદાન અગ્નિથી દેવોને લઈ જવાયછે.

વનમાં વસતા ઋષિઓના મઠો ઝાડનાં પાંદડાં અને ડાળીઓના બનતા હવા.

પાઠ ૨૮ મો.

સર્વનામ.

સંસ્કૃતમાં મુખ્ય સર્વનામ આ છે. सर्व, સઘળું, तद्, તે, एतद्, આ, यद्, જે, किम्, કોણ, अस्मद्, હું, युष्मद्, તું, इदम्, આ, अदस्, આ અથવા પેલું.

૧. अ કારાંત સર્વનામોનાં નીચે લખેલાં પાંચ રૂપો જુદાંજ થાયછે. બીજી સઘળી રીતે તેઓનાં રૂપો તેવાંજ નામોનાં જેવાં હોયછે.

પ્ર૦	બહુ૦	ए
ચ૦	એક૦	स्मै
પં૦	એક૦	स्मात्
ષ૦	બહુ૦	एषाम्
સ૦	એક૦	स्मिन्

प्र०	सर्वः	सर्वौ	सर्वे
द्वि०	सर्वम्	—	सर्वान्
तृ०	सर्वेण	सर्वाभ्याम्	सर्वैः

ચ०	सर्वस्मै	—	सर्वेभ्यः
પં०	सर्वस्मात्	—	—
ષ०	सर्वस्य	सर्वयोः	सर्वेषाम्
સ०	सर्वस्मिन्	—	सर्वेषु

આ કારાંત સ્ત્રીલિંગ સર્વનામોનાં નીચે લખેલાં જુદાંજ રૂપો થાયછે. બીજી સઘળી રીતે તેઓનાં રૂપો આ કારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોનાં જેવાંજ હોયછે.

ચ०	એકુ०	स्यै
પં०	એકુ०	स्यास्
ષ०	એકુ०	स्यास्
ષ०	બહુ०	साम्
સ०	એકુ०	स्याम्

પ્ર०	सर्वा	सर्वे	सर्वाः
દ્વિ०	सर्वाम्	सर्वे	सर्वाः
તૃ०	सर्वया	सर्वाभ्याम्	सर्वाभिः
ચ०	सर्वस्यै	—	सर्वाभ्यः
પં०	सर्वस्याः	— —	—
ષ०	—	सर्वयोः	सर्वासाम्
સ०	सर्वस्याम्	—	सर्वासु

નપુંસક. પ્ર०. અને દ્વિતી० सर्वम् सर्वे सर्वाणि.

૩. तद्, एतद्, यद्, અને किम् પુલ્લિંગમાં હોયછે ત્યારે તેઓનાં રૂપો તેઓ, त, एत, य, અને क, એટલે अ કારાંત સર્વનામો હોય અને જેવાં તેઓનાં રૂપો થાય તેવાં થાયછે. તોપણ तद् તથા एतद् નું પ્રથમાનું એકવચન અનુ-

ક્રમે सः* તથા एषः થાયછે.

૪. આ સર્વનામ સ્ત્રીલિંગે હોયછે ત્યારે તેઓનાં રૂપો તેઓ અનુક્રમે ता, एता, या તથા का એટલે આ કારાંત હોય અને તેઓનાં જેવાં રૂપ થાયછે તેવાં થાયછે. तद् તથા एतद्‌નું પ્રથમાનું એક વચન અનુક્રમે सा તથા एषा થાયછે.

નપુંસક લિંગ. પ્રથમા તથા દ્વિતીયા.	तद्	ते	तानि
	एतद्	एते	एतानि
	यद्	ये	यानि
	किम्	के	कानि.

૫. ત્રણે લિંગમાં દ્વિતીયામાં, તૃતીયાના એકવચનમાં તથા ષષ્ઠીના દ્વિવચનમાં एत् ને ઠેકાણે મરજી પ્રમાણે एन વપરાયછે.

પુંલિંગ.

દ્વિ૦ एतम् અથવા एनम् एतौ અ૦ एनौ एतान् અ૦ एनान्.
તૃ૦ એક૦ एतेन અથવા एनेन.
ષ૦ દ્વિ૦ एतयोः અથવા एनयोः.

સ્ત્રીલિંગ.

દ્વિ૦ एताम् અથવા एनाम् एते અ૦ एने एताः અ૦ एनाः
તૃ૦ એક૦ एतया અથવા एनया
ષ૦ દ્વિ૦ एतयोः અથવા एनयोः
નપુંસક દ્વિ૦ एनद् एने एनानि

---

* કોઈ વાક્યમાં सः અથવા एषः ની પાછળ વ્યંજન આવેછે ત્યારે તેઓમાંથી છેલ્લો स् અથવા વિસર્ગ ઊડી જાયછે. स पुरुषः ઈત્યાદિ.

શબ્દો.

अखिल વિશે. સઘળું.
अटवी સ્ત્રી. જંગલ.
आत्मज પુ. છોકરો.
इष्ट વિશે. ઈચ્છેલું, ચાહેલું.
काञ्चन ન. સોનું.
कपिल પુ. એક મોટા ઋષિનું નામ.
कुलीन વિશે. કુળવાન.
गै ૧ લો. ગણ. પરસ્મૈ. ગાવું.
ग्रथित વિશે. ગાંથેલું.
प्रयाग પુ. અલ્લાહબાદ.
पूत વિશે. શુદ્ધકીધેલું, પવિત્ર.
महिषासुर પુ. પાડાને રૂપે એક દૈત્ય.
ब्रह्मविद् વિશે. તત્વજ્ઞાની, બ્રહ્મને જાણનારો.
दुर्गा સ્ત્રી. દેવીનું નામ.
चौर्य ન. ચોરી.
दर्शनीय વિશે. દેખાવડું.
दुहितृ સ્ત્રી. છોકરી.
देश પુ. દેશ.
सृ ૧ લો ગણ. પરસ્મૈ. અને આત્મને. ઉપસર્ગ उत् બચાવવું, છોડવવું.
नाट् ૧૦ મો ગણ. પરસ્મૈ. અને આત્મને. નાટક કરવો.
मेदिनी સ્ત્રી. પૃથ્વી.
वित्त ન. દોલત.
श्रि ૧ લો ગણ. પરસ્મૈ. તથા આત્મને. ઉપસર્ગ आ આધાર રાખવો.
श्रुतिमत् વિશે. વેદ જાણનારો.
गुणज्ञ વિશે. ગુણ જાણનારો.
निष्णात् વિશે. નિપુણ, હોશિયાર.
दक्षिणा સ્ત્રી. દક્ષિણા.

વાક્યો.

को ऽ त्रागतः
कस्यैतानि पुस्तकानि.
कस्याः पुत्रा एते.
यं पुरुषं ह्यो ऽ पश्यं तमेवा-ह्वयामि.
येनैतदखिलं जगन्निरमीयत तस्मै नम ईश्वराय.
तेषु तेषु शास्त्रेषु निष्णातैः पण्डितैः सह राजा ऽभाषत.
कयास्ते वाससी ?

सा बाला न* किञ्चिदवदत्.

तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणामयच्छम्.

कस्मान्नगराद्भवान् आगतः ?

एतेषां यद्यदिष्टं तत्तत्क्रियताम्.

याः कथाः पुराणेषु श्रूयन्ते ता एवैते नाटयन्ति.

स एवैष प्रदेशो यस्मिन् प्रियया सह चिरमवसम्.

एतस्यामटव्यां पुरा ब्रह्मविदो मुनयो न्यवसन्.

यैर्मेदिन्युत्खाता येच कपिलस्य कोपेन दग्धास्तान् सगरस्यात्मजान् भगीरथो गङ्गाया जलेनोदधरत्.

ययात्मानं पूतं मन्यते वसिष्ठस्तामरुन्धतीं वन्दस्व.

सर्वासु कलासु प्रावीण्यमुपगतो राजपुत्रः

यया महिषासुरो हतस्तस्यै दुर्गायै नमः.

ते नद्यौ प्रयागे संगच्छेते.

याभ्यां चौर्यं कृतं तौ पुरुषौ राजाऽदण्डयत्.

यासां विवाहाः स्वपुत्रैः सह समजायन्त ताभिर्जनकस्य कन्याभिः प्रपन्नो राजा दशरथोऽयोध्यामगच्छत्.

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः
स पण्डितः स श्रुतिमान् गुणज्ञः ॥
स एव वक्ता स च दर्शनीयः
सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ते ॥ १ ॥

---

* किम् માં चित् ઉમેર્યાથી તેનો અનિયમિત અર્થ થાયછે. किञ्चित् = કંઇકોઈ.

આ઼ઓ કોણ છે.
તેઓનો ધંધો શો છે ?
તે હરિની છોકરી છે.
તેણીનું નામ શું છે ?
રામ કોને એમ કહેતો હવો ?
તે ગોવિંદનો ભાઈ છે.
હું તેની સાથે નિશાળે જતો હવો.
તે નારાયણને પેલા છોકરાઓ સાથે રમતાં જોતો હવો
તેના મિત્રોમાંથી કયાને તે સંભારેછે ?
તે નદીમાં માછલાં છે.

તેની પાછળ તે (સ્ત્રી) જાયછે.
તે ગામોમાંથી આવેલાં માણસો કયાં છે ?
જે દેશનો શૂદ્રક રાજા છે તે દેશમાંથી તેઓ આવેછે.
રાણી, જે દાસીઓ પોતાની પાસે (પડોશમાં) હતી તેઓને પોતાને વાસ્તે ફૂલો લાવવાને હુકમ ફરમાવતી હતી.
આ ઘરમાં મહારાષ્ટ્રનો રાજા રહેતો હવો.

આ છોકરીઓમાંથી કઈ ગાયછે ?

પાઠ ૨૯ મો.

પ્રથમ તથા દ્વિતીયપુરુષ સર્વનામો.

अस्मद् (હું અથવા અમે)

પ્ર૦ अहम्	आवाम्	वयम्
દ્વિ૦ माम् અથવા मा	आवाम् અથવા नौ	अस्मान् અ૦ नः
તૃ૦ मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः
ચ૦ मह्यम् અથવા मे	—— અથવા नौ	अस्मभ्यम् અ૦ नः

પં૦	मत्	——	अस्मत्
ષ૦	मम અથવા मे	आवयोः અથવા नौ	अस्माकम् અ૦ नः
સ૦	मयि	———	अस्मासु.

युष्मद् (તું અથવા તમે)

પ્ર૦	त्वम्	युवाम्	यूयम्
દ્વિ૦	त्वाम् અથવા त्वा	—અથવા वाम्	युष्मान् અથવા वः
તૃ૦	त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः
ચ૦	तुभ्यम् અથવા ते	—અથવા वाम्	युष्मभ्यम् અ૦ वः
પં૦	त्वत्	——	युष्मत्
ષ૦	तव અથવા ते	युवयोः અ૦ वाम्	युष्माकम् અ૦ वः
સ૦	त्वयि	——	युष्मासु.

શબ્દો.

अव् ૧લો ગણ. પરસ્મૈ રક્ષણ કરવું.

अविश्वास्य વિ૦, નિમકહરામ.

आर्या સ્ત્રી૦ વૃદ્ધ અથવા શાણી સ્ત્રી.

जेतृ પુ૦ જીતનાર.

नन्दिनी સ્ત્રી૦ છોકરી.

निरस्त વિ૦ વી-

ખરાએલું.

वियोग પુ૦ વિયોગ.

निष्फल વિ૦ નિષ્ફળ.

सवितृ પુ૦ સૂર્ય.

पार् ૧૦ મો ગણ. પરસ્મૈ તથા આત્મ૦ પાર જવું, તોડવું.

प्रतनु વિ૦ નાનું, થોડું.

भूतार्थ પુ૦ ખરાપણું.

मानिनी સ્ત્રી૦ મગરૂર બૈરી.

दासजन, પુ૦ જે માણસ ચાકર છે તે.

साक्षिन् પુ૦ સાક્ષી.

काल પુ૦ વખત.

दैव પુ૦ નસીબ.

सोमवासर પુ૦ સો-

મવાર.
लव પુ૦ રજકણ.
अपराधलव પુ૦ના-
નો ગુનો.

गम् તેનીસાથેશરણ
અથવા વશ નું
દ્વિતીયાનું રૂપ હો-
ય ત્યારે તેનો અ-
ર્થ. તાબે થવું.
मेघजाल ન૦ વાદ-
ળાંનો સમુદાય.

વાક્યો.

नाहमपराधी.
रघुनाथः स्निह्यत्यावयोः
कुत्रास्ति मे पुत्रकः
भगवति त्वामहं वन्दे.
मास्मानवधीरय.
विष्णुर्वोऽवतु.
त्वया सहोपवनं गन्तुमिच्छामि.
आर्ये कथयामि ते भूतार्थम्.
मह्यं धनं न यच्छसि ?
शिवो वः शिवाय भवतु.
बालकौ युवयोः पिता क्वास्ति.
पृथिवीं रक्षत्नु युष्मासु कुतो
नो भयम्.

युष्मदधिगतां वार्तां सर्वेभ्यः
शंसामि.
तस्य पीडां हर्तुमस्माभिश्चि
न्तित उपायो निष्फलोऽभवत्.
तव सुचरितं ममैव प्रतनु यतो
न दीर्घं कालमावां सुखमन्व-
भवाव.
मरुता मेघजालमिव दैवेना-
स्माकं सर्वे मनोरथा निर-
स्ताः.
कमपराधलवं मयि पश्यसि
त्यजसि मानिनि दास-
जनं यतः ॥

तेषां वधूस्त्वमसि नन्दिनि पार्थिवानां
येषां कुलेषु सविता च गुरुर्वयं च ॥

તું ડાહ્યો માણસ છે.
તું વહેમ લાવેછે કે હું નિ-

મકહરામ માણસ છું ?
જ્યારે તમે પર્વત ઉપર ચ-

હડ્યા ત્યારે તમારો ભાંમીઓ (લઈજનાર) કોણ હતો.
આ વાત તમને કોણે કહી.
તારી મહેરબાનીથી અમે સઘળાં જોખમો જીતતા હવા.
તે વખતે તમારીથી શું થયું તે મને (હું) સાંભરે છે.
સાક્ષીઓને સોમવારે આવવાને મારાથી હૂકમ થતો હવો.
મારો બાપ કાશી જતો હવો અને જ્યારે તે પાછો આવતો હવો ત્યારે તે ઘણી ચોપડીઓ લાવતો હવો અને મને આપતો હવો.
ત્યાં શું બન્યું તે અમને કહો.
મારી ચોપડી ક્યાં છે તે હું તમને પૂછતો હવો.
અમારા વિયોગથી દિલગીર થતા ના.
જ્યારે તમે મારે ઘેર આવ્યા ત્યારે હું તમને અનાજના ઢગલાઓ આપતો હવો.
તું હાર્યો એટલે તારા સિપાઈઓ જીતનારને તાબે થતા હવા.
અમારામાં હરિ શ્રેષ્ઠ છે.

પાઠ ૩૦ મો.

अदस् તથા इदम्.

પુંલ્લિંગ.

પ્ર૦	असौ	*अमू	अमी
દ્વિ૦	अमुम्	——	अमून्
તૃ૦	अमुना	अमूभ्याम्	अमीभिः

---

* अदस् નાં રૂપ શીખવાની ટૂંકી રીતઃ— એમ ધા-

ચ૦	अमुष्मै	———	अमीभ्यः
પં૦	अमुष्मात्	———	———
ષ૦	अमुष्य	अमुयोः	अमीषाम्
સ૦	अमुष्मिन्.	———	अमीषु.

સ્ત્રીલિંગ.

પ્ર૦	असौ	अमू	अमूः
દ્વિ૦	अमूम्	———	———
તૃ૦	अमुया	अमूभ्याम्	अमूभिः
ચ૦	अमुष्यै	———	अमूभ्यः
પં૦	अमुष्याः	———	———
ષ૦	———	अमुयोः	अमूषाम्
સ૦	अमुष्याम्	———	अमूषु

इदम् આ.

પુલ્લિંગ.

પ્ર૦	अयम्	इमौ	इमे

રો કે अदस् શબ્દ પુલ્લિંગ अद છે. પછી તેના सर्व ની પેઠે રૂપ લેવાં. પ્રત્યેક રૂપમાં द ને ઠેકાણે म् મૂકવો અને તેની પછી નો સ્વર જે હ્રસ્વ હોય તો તેને ઠેકાણે उ મૂકવો અને દીર્ઘ હોય તો ऊ મૂકવો. બહુવચનમાં ए ને ઠેકાણે ई મૂકવો એટલે ઉપર લખેલાં રૂપ થશે. પાછળ એક ટીપમાં स નો ष કરવાનો જે નિયમ કહેલો છે તે લાગુ પાડવો. સ્ત્રીલિંગ રૂપોને વાસ્તે પણ એમજ કરવું. अदस् નાં રૂપ सर्वा ના જેવાં થાયછે.

દ્વિ०	इमम्	———	इमान्
તૃ०	अनेन	आभ्याम्	एभिः
ચ०	अस्मै	———	एभ्यः
પં०	अस्मात्	———	———
ષ०	अस्य	अनयोः	एषाम्
સ०	अस्मिन्	———	एषु

સ્ત્રીલિંગ.

પ્ર०	इयम्	इमे	इमाः
દ્વિ०	इमाम्	———	———
તૃ०	अनया	आभ्याम्	आभिः
ચ०	अस्यै	———	आभ्यः
પં०	अस्याः	———	———
ષ०	———	अनयोः	आसाम्
સ०	अस्याम्	———	आसु

નપુંસકલિંગ.

પ્ર० અને દ્વિ०	इदम्	इमे	इमानि.

બાકીનાં રૂપ પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

શબ્દો.

अवधीरणा સ્ત્રી. અનાદર.
अथवा અવ્યય અથવા.
उद्यत વિશે. તૈયાર.
उर्वशी સ્ત્રી. એક સ્વર્ગ લોકની બૈરીનું નામ.
वास પુ. ઘર, રહેઠાણ.

भीरु स्त्री. બીહીકણ.

मदिराक्षी स्त्री. માશુક, મદિરા એટલે સ્વચ્છ દારૂના જેવી પારદર્શક આંખવાળી બૈરી.

कवीश पु. कवि. કવિ અને ईश પ્રભુ; કવિઓનો પ્રભુ, કવિઓમાં મુખ્ય.

किल અવ્યય. ખરેખર.

गृध्रराज पु. જટાયુ, ગીધોનો પ્રભુ.

देवदारु पु. દેવદારનું ઝાડ.

द्रुतम् અવ્યય. જલદીથી

पुत्रीकृत विशे. पुत्र છોકરો, कृत કીધેલો; છોકરો કીધેલો, દત્તક કીધેલો.

पुरः આગાડી.

पुष्पधारिन् विशे. ફૂલવાળું.

प्रभव पु. મૃગ.

प्रसन्न विशे. પ્રસન્ન.

प्रियतमा विशे. स्त्री. વહાલી, વહાલામાં વહાલી.

प्रियाप्रवृत्ति स्त्री. प्रिया વહાલી અને प्रवृत्ति ખબર; કોઈની વહાલી વિષે ખબર.

लतागृह न. વેલોનો માંડવો.

मधुकर पु. મધમાખી.

*महत् विशे. મોટું.

वरतनु विशे. જેનું રૂપ દેખાડવું છે તે; દેખાવડું; ખૂબ સુરત.

वशा स्त्री. વહુ, સખી.

विप्रिय विशे. નાપસંદ કીધેલું; નપુંસક. વાંક, ગુન્હો.

वीथि स्त्री. રસ્તો.

वृषभध्वज पु. શિવ.

शिवालय पु. શિવનું દેરું.

सङ्गमोत्सुक विशे. સંગને માટે આતુર.

सारङ्ग पु. એક જાતનું પક્ષી, સારંગ.

स्त्रीरत्न न. સ્ત્રીઓમાં રત્ન.

---

* પહેલાં પાંચ રૂપમાં આ શબ્દનો ઉપાંત્ય अ દીર્ઘ થાયછે અને છેલ્લા त् ની પહેલાં न् મુકવામાં આવેછે.

વાક્યો.

इमं सारङ्गं प्रियाप्रवृत्तये ऽ भ्यर्थये.
अयं स ते तिष्ठति सङ्गमोत्सुको ।
विशङ्कसे भीरु यतो ऽ वधीरणाम् ॥
अमुं पुरः पश्यसि देवदारुम् ।
पुत्रीकृतो ऽ सौ वृषभध्वजेन ॥
स्त्रीरत्नेषु ममोर्वशी प्रियतमा यूथे तवेयं वशा ॥
मधुकर मदिराक्ष्याः शंस तस्याः प्रवृत्तिं ।
वरतनुरथवासौ नैव दृष्टा त्वया मे ॥
हंस प्रयच्छ मे कान्तां गतिरस्यास्त्वया हृता ।
अस्मिन्नेव लतागृहे त्वमभवः
अस्यैवासीन् महति शिखरे गृध्रराजस्य वासः ।
मनोहरा अमी वृक्षा दृश्यन्ते पुष्पधारिणः ।
अगच्छदमुया वीथ्या दास्यमुं द्रुतमानय ॥
कृतं किमेभिस्तव विप्रियं य- ।
दनिष्टमेषामसि कर्तुमुद्यतः ॥
पादानमीषां प्रणतो यतो ऽ सौ ।
भद्रं ततो ऽ मीभिरमुष्य कार्यम् ॥
पुर्यां पुरा ऽ स्यां किल कालिदासो ।
नाम्नाभवद्यो न्यवसत्कवीशः ॥
यदि प्रसन्ना भगवतीमं वरं याचे ।

अस्मिँल्लोके* यत्क्रियते तस्यफलममुष्मिँल्लोकेऽनुभूयते॥
एभिर्वचोभिः सान्त्वय मे दुःखितां भार्याम् ।
हे सीते पुत्राविमौ ते.

આ મારી ચોપડી છે.
આ માણસો તેઓના રાજાની જીતથી ખુશ થાયછે.
હું આ લાકડીઓથી ચોરને મારૂંછું.
આ ઝાડપર વાંદરો છે.
શિવના દેરામાં આ બેરીઓને હું જોતો હવો.
આ છોકરીઓ નાચ શીખેછે.
આ ગામોમાં ઘણા વિદ્વાનો છે.
આ નદીઓમાં બહુ પાણી છે.
હું આ આંખોવડે જોતો નથી.
આ પર્વતોથી ઘણા પથ્થરો પડ્યા છે.
આ નદીઓનાં મૂળો હિમાલયમાં છે.
આ લાકડીઓથી એક ચોરને હું મારતો હવો.
આ છોકરાઓને કંઈક મોદક (લાડુ) આપો.
તે પર્વતના શિખરપરથી એક વાઘને આવતો હું જોતો હવો.

* દંત્ય વ્યંજનની પછી ल् આવે તો તેનો ल् અને न् નો અનુનાસિક ल् થાયછે. એ ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે લખાયછે.

પાઠ ૩૧ મો.

શબ્દો.

अतीव અવ્યય. ક્રિયા વિ૰ ઘણું.

अध्रुव અવ્યય. અનિશ્ચિત.

अनन्तर ક્રિયા વિ૰ અવ્ય૰ પછી.

अन्यत्र ક્રિયા વિ૰ અવ્ય૰ બીજે ઠેકાણે.

अभिषेकुम्. सिच् ઉપસર્ગ- अभि નું ચતુર્થી કૃદંત. મુગટ ધારણ કરવો.

अवलोक्य અવ્ય. ભૂત. કૃદં. लोक् ઉપસર્ગ अव નો; જોઈને.

अशरण વિશે. લાચાર.

उत्थाय. स्था ઉપસર્ગ उत् નો અવ્ય. ભૂત કૃદંત. ઊભો થઈને.

एक સર્વ. એક.

कर्तव्य વિશે. જે કરવું જોઈએ તે.

ज्ञानि પુ. સુગો.

ज्ञानामृत ન. ज्ञान જ્ઞાન, अमृत અમૃત; અમૃત જેવું જ્ઞાન.

तुल्य વિશે. બરોબર.

दिश्* સ્ત્રી. દિશા.

दुःखोदधि પુ. દિલગીરી અથવા દુઃખનો દરિઓ.

दुर्जन પુ. દુષ્ટ માણસ.

दुर्भिक्ष ન. દુકાળ.

दूषित. दूष् નું કર્મણિ. ભૂત. કૃદંત. બગડેલું અથવા વટલેલું.

दृष्टिप्रसाद પુ. दृष्टि જોવું, प्रसाद મહેરબાની; જોવાની મહેરબાની.

---

* પ્રથમાના એકવચનમાં તથા વ્યંજન પ્રત્યય લગાડતાં આ શબ્દના श् નો क् થાયછે.

कर्पूरतिलक પુ. એક હાથીનું નામ.

कुटुम्बिन् પુ. કુટુંબવાળો માણસ.

कुर्वाण. कृ નું આત્મને० વર્ત. કૃદં० કરતો.

केवलम् અવ્ય. ક્રિયાવિ० કેવળ.

क्रीत क्री નું કર્મણિ. ભૂત. કૃદં. ખરીદ કરેલું.

गेहिनी સ્ત્રી. વહુ.

जम्बूक પુ. શિયાળ.

जात. जन् નું કર્મણિ. ભૂત. કૃદંત. જન્મેલું, ઉત્પન્ન થએલું.

परिहर्तव्य વિશે. જેનો ત્યાગ કરવો જોઇએ તેવું.

पादप પુ. ઝાડ.

पुच्छकावलम्बन. ન. पुच्छक પૂછડું, अवलम्बन પકડવું; પૂછડું પકડવું.

पुत्रजन्मसम વિશે. છોકરાના જન્મ સરખું.

पुष्पित વિશે. ફૂલવાળું.

धनभाज् પુ. દોલતવાળો માણસ.

ध्रुव વિશે. નક્કી.

नाम અવ્યય. નામે.

नित्यम् અવ્યય. હમેશાં.

निरूपित. रूप સાથે ઉપસર્ગ नि નો કર્મણિ. ભૂત. કૃ० જડેલો, શોધી કાઢેલો.

नृपत्व ન. રાજાપણું.

नौ સ્ત્રી. વહાણ, હોડી.

पतन ન. પડવું.

पद्म ન. કમળ.

पण्य ન. કીમત.

भीति સ્ત્રી. બીક; જોખમ.

मनःसंयम પુ. संयम દબાણ કરવું; મનને દબાણ કરવું.

मरण ન. મોત.

महात्मन् પુ. महत्, મોટું; મોટું મન, મોટા મનવાળો માણસ.

महारिपु. પુ. મોટો દુશ્મન.

प्रकृतिसिद्ध विशे. प्रकृति સ્વભાવ, કુદરત, सिद्ध તૈયાર; સ્વાભાવિક.

प्रतिज्ञात. ज्ञा ઉપસર્ગ प्रति નું કર્મણિ. ભૂત. કૃદંત. વચન આપેલું.

प्रत्यय પુ. ખાતરી, માનવું.

प्रस्थापित. વિશે. મોકલેલું.

प्रियवादिन् વિશે. મીઠું બોલનાર.

बुद्धिप्रभाव પુ प्रभाव શક્તિ; બુદ્ધિની શક્તિ.

ब्रह्मारण्य ન. એક જંગલનું નામ.

ब्रूते. ब्रू બીજા ગણનો વર્ત. કાળ. ત્રી. પુ. એકવચન તે કહેછે.

भगिनी સ્ત્રી. બેહેન.

भवत्सकाश વિશે. भवत् અને सकाश, આપની પાસે.

भविष्यति. भू નો ભવિષ્ય કાળ. ત્રીજો. પુરૂ. એકવ.

भावय. भू ના પ્રેરક રૂપનો બી. પુ. એક વ. આજ્ઞાર્થ લાગવું, કરવું; સંભાવ્યને એ પ્રેરકનું કર્મ. વાચ્ય. માનવા લાયક દેખાયછે.

मासचतुष्टय ન. मास મહીનો, चतुष्टय ચારનો સમુદાય; ચારગણો મહીનો.

मित्रता સ્ત્રી. દોસ્તી.

मिलित्वा. मिल નો અવ્ય. ભૂત. કૃ૦; સાંધીને, મળીને.

मूर्खशत ન. शत સો; સો મૂર્ખો.

मेल પુ. મેળાપ, સંપ.

यदि અવ્ય. જો.

यातः, या નો વર્ત. કાળ. ત્રી. પુ. દ્વિ વચન જવું; એની સાથે ઉપસર્ગ आ હોય તો આવવું.

युक्त. युज् નો કર્મણિ. ભૂત. કૃ; એકઠું મળેલું.

युध् સ્ત્રી. લડાઈ.

रक्षा સ્ત્રી. રક્ષણ.

राजद्वार ન. द्वार બારણું, રાજાનું બારણું એટલે રા-

જનના ઘરનું બારણું.
शरीरस्थ વિશે. શરીર ઉપર રહેનારૂં, શરીરનું.
राज्यलोभाकृष्ट વિશે. राज्य રાજ્ય, लोभ લોભ, आकृष्ट ખેંચાએલો; રાજ્યના લોભથી ખેંચાએલો.
लग्नवेला સ્ત્રી. સારોયોગ, મુહૂર્ત.
वरम् અવ્યય. ઠીક, સારી રીતે.
वञ्चक પુ. સુતારો.
वनवासिन् વિશે. વનમાં રહેનાર.
वसन ન. લુગડું.
वाक्पटुता સ્ત્રી. पटुता હોશિઆરી; બોલવામાં હોશિઆરી.
वात પુ. પવન, વા.
वासित વિશે. વાસવાળું કીધેલું.
विग्रहसन्धि પુ. विग्रह લડાઈ, सन्धि સલાહ; લડાઈ અને સલાહ.
शिशिर પુ. ન. શિયાળો.
श्मशान પુ. શબ બાળવાની જગા.
संसार પુ. દુનિઆ, આ લોકમાંની જીંદગી.
सद् ઉપસર્ગ. अव, નીચું જવું.
सदस् સ્ત્રી. સભા.
सन्. अस् ના વ. કૃ. सत् નું પ્ર. એ. વ. હોવું.
समचित्त વિશે. सम સરખું, चित्त મન; સરખા મનનો, સઘળાને સમાન ગણે એવો.
सम्पर्क પુ. સ્પર્શ, અડકવું, મળવું.
साधयितव्य વિશે. સાધ્ય કરવા લાયક.
साष्टाङ्गपातम् સમાસ અવ્યય. શરીરના આઠ અંગ સાથે પગે લાગીને.
विद्वत्त्व વિદ્યા; વિદ્વાનપણું.
विधेय વિશે. જે કરવાનું છે તે.
विपद् સ્ત્રી. દુઃખ.

विशुद्ध. शुद्ध સાથે ઉપસર્ગ વિનો કર્મ૦ ભૂત કૃ; શુદ્ધ.

विश्वासकारण ન. विश्वास માનવું, कारण કારણ; માનવાનું કારણ.

विहिता સ્ત્રી. धा સાથે ઉપસર્ગ વિનો કર્મ. ભૂત. કૃ. કરેલી, રચાયેલી.

शत्रुविग्रह પુ. શત્રુસાથે લડાઈ.

शय्या સ્ત્રી. પાથરણું.

स्वविषय પુ. विषय રાજ્ય, પોતાનું રાજ્ય.

सुखलेश પુ. लेश રજકણ, સુખનું રજકણ.

सुगन्धि વિશે. ખુશબોદાર.

सूनु પુ. છોકરો.

स्वदेश પુ. स्व પોતાનો, देश દેશ; પોતાનો દેશ.

स्वामिगुणोपेत, स्वामिन् સ્વામી, गुण સદ્ગુણ, उपेत ભરેલા; સ્વામીના સદ્ગુણ ભરેલા.

हलाहल ન. સખત ઝેર.

विद्वत्त्वं च नृपत्वं च नैव तुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥
वरमेको गुणी पुत्रो नच मूर्खशतैरपि ।
एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति नच तारागणैरपि ॥
एके *नापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना ।
वासितं तद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥
उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे शत्रुविग्रहे ।

---

* एक સર્વનામ છે અને તેનાં રૂપ सर्व નાં જેવાં લેવાં જોઈએ.

राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥
दुर्जनः प्रियवादी च नैतद्विश्वासकारणं ।
मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे ह्रदये तु हलाहलम् ॥
दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालङ्कृतोपि सन् ॥
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः ॥
कुलीनैः सह सम्पर्कं पण्डितैः सह मित्रतां ।
ज्ञातिभिश्च समं मेलं कुर्वाणो न विनश्यति ॥
यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवं परिसेवते ।
ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव च ॥
पादपानां भयं वातः पद्मानां शिशिरो भयं ।
पर्वतानां भयं वज्रः साधूनां दुर्जनो भयम् ॥

तस्मात्स्वविषये रक्षा कर्तव्या भूतिमिच्छता ॥
यज्ञैर्नावाप्यते स्वर्गो रक्षणात् प्राप्यते यथा ॥
यथा फलानां पक्वानां नान्यत्र पतनाद्भयं ।
एवं नरस्य जातस्य नान्यत्र मरणाद्भयम् ॥
न भीतो मरणादस्मि केवलं दूषितं यशः ।
विशुद्धस्य हि मे मृत्युः पुत्रजन्मसमः किल ॥
अपापानां कुले जाते मयि पापं न विद्यते ।
यदि संभाव्यते पापमपापेन च किं मया ॥

अर्थमनर्थं भावय नित्यं नास्ति ततः सुखलेशः सत्यं ।
पुत्रादपि धनभाजां भीतिः सर्वत्रैषा विहिता रीतिः ॥
का तव कान्ता कस्ते पुत्रः संसारोऽयमतीव विचित्रः ।
कस्य त्वं वा कुत आयातस्तत्त्वं चिन्तय तदिदं भ्रातः ॥
शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ मा कुरु यत्नं विग्रहसन्धौ ॥
भवसमचित्तः सर्वत्र त्वं वाञ्छस्यचिराद्यदि सत्त्वम् ॥
महता पुण्यपण्येन क्रीतेयं कायनौ स्त्वया ।
पारं दुःखोदधेर्गन्तुं तर यावन्न भिद्यते ॥
धैर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी शान्तिश्चिरं गेहिनी
सत्यं सूनुरयं दया च भगिनी भ्राता मनःसंयमः ।
शय्या भूमितलं दिशोऽपि वसनं ज्ञानामृतं भोजनम्
एते यस्य कुटुम्बिनो वद सखे कस्माद्भयं योगिनः ॥
विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा
सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ॥
यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ
प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥
आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महारिपुः ॥
नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यन्नावसीदति ॥

अस्ति ब्रह्मारण्ये कर्पूरतिलको नाम हस्ती. तमवलो-
क्य सर्वे शृगालाश्चिन्तयन्ति स्म, यद्ययं केनाप्युपायेन म्रि-

यते तदास्माकमेतद्देहेन मासचतुष्टयस्य भोजनं भविष्यति. तत्रैकेन वृद्धशृगालेन प्रतिज्ञातं मया बुद्धिप्रभावादस्य मरणं साधयितव्यं. अनन्तरं स वञ्चकः कर्पूरतिलकसमीपं गत्वा साष्टाङ्गपातं प्रणम्यावदद्देव दृष्टिप्रसादं कुरु. हस्ती ब्रूते कस्त्वं कुतः समायातः? सोऽवदत् जम्बुकोऽहं सर्वैर्वनवासिभिः पशुभिर्मिलित्वा भवत्सकाशं प्रस्थापितो यद् विना राज्ञाऽवस्थातुं न युक्तं, तदत्राटवीराज्येऽभिषेक्तुं भवान्सर्वस्वामिगुणोपेतो निरूपितः; तद्यथा लग्नवेला न विचलति तथा कृत्वा सत्वरमागम्यतां देवेन. इत्युक्त्वोत्थाय चलितः ततोऽसौ राज्यलोभाकृष्टः कर्पूरतिलकः शृगालवर्त्मना धावन् महापङ्के निमग्नः ततस्तेन हस्तिनोक्तं सखे शृगाल, किमधुना विधेयं, पङ्के निपतितोऽहं म्रिये, परावृत्य पश्य. शृगालेन विहस्योक्तं, देव मम पुच्छकावलम्बनं कृत्वोत्तिष्ठ; यस्य मद्वचसि त्वया प्रत्ययः कृतस्तदनुभूयतामशरणं दुःखम्.
